

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI

DR. GYÖRGY LAJOS

1931.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

35. SZ.

A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében.

Írta :

Dr. Bíró Vencel

CLUJ-KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1931.

Különlengomat az
ERDÉLYI MÚZEUM
36. évfolyamának 4—6. számából.

*Felolvasás az Erdélyi Múzeum-Egyesület
bölcsezzet-, nyelv- és történettudományi szak-
osztályának 1931. február hó 26-án tartott
ülésén.*

A kolozsmonostori gazdasági akadémia telkén (a kolozsmonostori katolikus plébániával szemben) régies külsejű, alacsony emeletes épület áll. Négy kicsiny ablak az emeleten, négy a földszinten. Ugyanez emelet magasságban, a közös tető alatt, tágas terem következik, hajdan kápolna, az utca felől bejáróval. A magas fazsindelyes háztetőn, a kápolna felett, valamikor fatornyocska állott, benne kis harang, a tornyon kereszt.

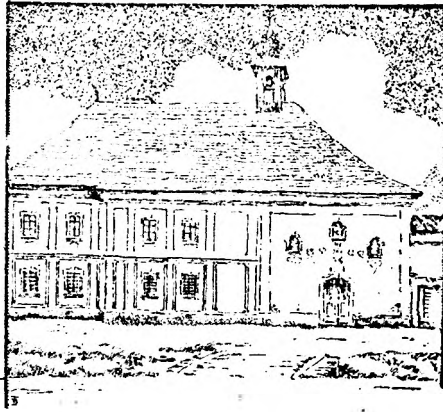
Az igénytelen házhoz, befelé az udvar felé, még alacsonyabb épületszárny kapcsolódik.

A ház nyugati oldalán, a földszinten, nyílt árkádos folyosó húzódik végig a szobák bejárata előtt. Kétségtelen, hogy ilyen nyílt árkádjai lehettek az emeletnek is, amelyet modern üvegezett ablakok tesznek zárt folyosóvá. Az emeletre kívülről két félköríves ablakkal világított kőfalú kőlépcső vezet, amelynek világító ablakjai északra esnek. Az alsó árkád boltozott, a felső gerendás. Ez oldalon az épületet néhány fa teszi árnyékosná. A lépcsőzet és a folyosó a késő barokk kor egyszerű, de kedves emléke. Ez oldal legszebb része az épületnek.

A ház, délkeletről tekintve izmos kőlábaival, kedvesen tagolt háttával, kis ablakaival, déli függő fafolyosójával, valamint keleti oldalának az egyik megcsonkított kőlábra alapozott üveges verandájával öreg úri udvarház, szinte kisebbszerű kastély benyomását kelti. A kis veranda hegyoldalhoz csapott kunyhóska módjára látszik függni a komor falon. Hangulatot keltő utólagos megszépítés. Felfrissülés, akár csak a száraz faágak közül kizöldelő fagyöngy. A délnyugaton kiugró épülettag valóságos bástya színezetű. Igazi XVII—XVIII. századi magyar főúri udvarház, vagy nagyobb birtokú középnemes lakóházának szinte várszerű képét láthatjuk benne. Ha négyszögű lőréses kőfalat képzelünk körüle, előttünk áll a magyar falusi kastély.

Így áll itt e ház. Ma már elmaradottan, nyomottan, kicsiny méretei miatt eltörpülten. Úgyet sem vetve rá halad el mellette az arra menő. Mintha ez ódon épület nem is százados emlékek ragyogó nap-sugarában csillogna! Mintha beszédes köveivel hangos szóval nem kiáltana! Mintha nemzedékeken keresztül nem e kis házból sóhajtott

volna fel legerősebben egy vallás ébrentartásának nemes óhaja!. Mintha egy időszakban nem e szűk falak között zsúfolódott volna össze Erdély előkelő katolikusságának szinte egész ifjúsága!

A régi jezsuita rendház és templom Kolozsmonostoron.
Mai homlokzat. (Északi oldal.) Rajzolta Tóth István.

Mint ismeretes, a pártfogó első Báthoryak kora hamar letűnt. Az utolsó Báthory, Gábor fejedelem, a két utolsó jezsuitát is kitiltotta Erdélyből. A jezsuiták egyeteme bezárta kapuit, szemináriumukat feladták, kolozsmonostori templomukat, a hajdani bencés apátság gyönyörű emlékét, villámesapás rongálta meg. A katolikus ifjúságnak nem maradt tanítója, a népnek lelkes vezetője.

S most Bethlen Gábor fejedelem jött a katolikusok segítségére. Uralkodása elején, 1615-ben, elfeledett törvényt újítatott fel, amely a templom használatát a többségben levő helyi lakosság birtoklásához fűzte.¹ Ahol több templom volt, méltányosságból a katolikusoknak is engedtetett át. A kolozsvári katolikusok így kapták vissza a kolozsmonostori apátsági templomot. De csak magát a templomot, nem egyben az apátsági épületet is, amely a templom északi oldalának hosszában, a Szamos völgyének irányában, rommá rongálódva hevert.

A templomhoz tehát még plébánia is kellett. Erről jótékony úriasszony gondoskodott. A templomtörvény megalkotása után hat évvel ugyanis Galambfalvi, más néven Szentpáli Borbála a kolozsmonostori nemesi házáat örök tulajdonjoggal az ott szolgáló katolikus papokra hagyta. Úgy intézkedett, hogy e ház, amelyben lakott, és amelyet tizenhat évvel azelőtt pénzen vevén, a fejedelmekkel megneemesített, az ő halála után Fejérdi Mártoni szállása legyen, azután meg szálljon a kolozsmonostori katolikus papokra.²

¹ *Erd. Orsz. Eml.* VII. 286.

² Veszely, *Erd. Egyháztört. Adatok*, I. 334—335.

Ez a Fejérdi Márton előbb szepesi kanonok volt, 1618. óta erdélyi vikárius, püspök hiányában a katolikusság lelki vezetője. Az első, akivel Bethlen a tőle szervezett vikáriusságot betöltötte. Kinevező irata szerint személyes tapasztalatból ismerte a képzett, derék Fejérdi Mártont. Kolozsmonostoron Galambfalvi Borbála háza környékén prédikálgatott, beszédét a beteg úriasszony háza ablakából hallgatta.

Igy jutott Galambfalvi Borbála háza a katolikus egyház kezébe. Székely nemzetség volt Galambfalvi Borbála, valamelyik novai Szentpálinak volt a felesége, azért fordul elő Szentpáli néven is.³ A Szentpáliak áldozatkész katolikusok voltak, amit a mérai szegényháznak tett adakozásuk is hirdet. A két család hagyományai találkoztak Galambfalvi (Szentpáli) Borbálában, hogy nemes elhatározásából a valószínű és egyben a tudománynak új otthona nyíljék.

E tudományterjesztésnek kívánt Bethlen Gábor fejedelem hódolni, amikor a kiutasított jezsuitákat, a képzett tanítókat, visszahozta Erdélybe és visszatelepítésüket Kolozsmonostorra is megengedte. A kiutasításukról szóló országgyűlési végzést nem vonták ugyan vissza, de bennlakásukat elnézték. A helyzethez a jezsuiták is alkalmazkodtak. Hogy a feltűnést kerüljék, az egyházmegyei papság ruhájában jártak. Tanítóik világiasan öltözködtek, sokan nem is sejtették, hogy ezek is a rendnek a tagjai. Most tehát átvették a plébániai templom vezetését, amelyet Erdélyi István, a jóteknő lelkű nagy katolikus főúr, rendbehozott. Beszálltak a kolozsmonostori papok számára végrendeletileg adományozott házba.

Bethlen Gábortól kezdve az időtájjig, amíg a törökök Nagyváradot elfoglalták, vagyis félszázadig, ez épület lett a jezsuiták rendháza és nemesi konviktusa. A jezsuiták iskolát, a szegény tanulók számára meg szemináriumot is szerveztek. Két-három lelkészkedő taggal, három tanítóval működtek és közadakozásból tartották fenn intézményeiket. A gyulafehérvári kisebb, utóbb az udvarhelyi még kisebb iskolán kívül, Kolozsmonostoron gyűlt össze szinte egész Erdélynek, főleg a székelységnek katolikus ifjúsága, hogy nélkülözésekben felnövekedve, a küzdést, az önmagából való erőmerítést megtanulja és a sorsával való megelegedés magaslatára jusson.

A jezsuiták más valláshoz tartozó tanulókat is szívesen felvettek. Valamikor, Báthory István fejedelem alatt, 16 protestáns pap fia tanult iskolájukban, a görög-keleti püspök unokájának a szeminárimba való felvételét személyesen kérte, ugyanoda kívánta fiát beadni egy zsidó is, hogy fiából nyelvekben jártas diplomatát neveljen.⁴ A másvallásuak bejövételét most több körülmény megnehezítette. A fejedelmek ugyanis nem látták szívesen, ha a protestánsok nem a saját iskoláikat látogatják, más részről a jezsuiták azt kívánták, hogy tanítványaik vasárnap a misére közösen menjenek. Továbbá a legfelsőbb, azaz a rethorikai osztály elvégzését csak a katolikusoknak engedték

³ Erd. Orsz. Eml. XV. 479.

⁴ Veress, Font. Rer. Tans. II. 89., 144., 233.

meg. Ez intézkedésük visszavágás lehetett azért, mivel feljebb úgy sem taníthattak, azaz akadémiai tantárgyakat nem vezethettek be.⁵

E jezsuita rendháznak leírása 1648—1649-ből ismeretes.⁶ Eszerint a nemesi telken 10 kőből való helyiség van a következőképpen besosztva: a síkság felé néző két homlokzati szobát a két jezsuita atya lakja, akik Kolozsmonostoron működnek. Mindegyik szobához kis kamrácska tartozik. A két nyári szobát csak nyáron lakják, amikor vendég szerzeteseknek és más jövevény papoknak jelölik ki azokat. Két kényelmesebb s szélesebb szoba a nagyobbbrangú vendégek számára van fenntartva. Mindezek, amelyekhez még a fa ambitus (folyosó) járul, az emeleten fekszenek. A földszinten van az ebédlő, amely egyben a konviktorok tanulóterme. Itt van a konviktorok hálószobája, a könyvtár a levéltárul szolgáló kamrácskával, a két tanító közös szobája, a konviktorok hálószobája mellett. A harmadik tanító az éjjel üresen maradt tanulószobában aludt.

A tudósítás felsorolja a háztartáshoz tartozó helyiségeket is. A földszinten az ebédlő mellett van a konyha, következik a sütőház, végül a felügyelő szobácskája, utána az éléstár. A pince a tanulók hálószobája és a könyvtár alatt fekszik.

E leírásnak a jelenlegi házra való alkalmazása nem bizonyult a legkönnyebb vállalkozásnak, mivel sehogy sem akart reá illeni. Ma az épületnek a Monostori-út felé néző homlokzatán, az emeleten is, a földszinten is lakószobák vannak. Majd régi kápolna helyiség következik. Kicsiny szobácska is látható, amelyben a hagyomány szerint Pázmány Péter tanult. A nyugati oldalon kőfolyosó van, amelyről az egykorú leírás hallgat. Beljebb menve, az emeleti helyiségek konyhává, kamrákká egyszerűsültek, új falakkal felaprózódtak. Egy átjáró szobában a lakásnyomoruság deszkafalakkal, deszkatetővel szobát formált. Olyan forma, mint a behelyezett nagy láda. A földszinti szobák kicsinységükkel, lehetetlen elhanyagoltságukkal a feltevéstől is elrettentenek, hogy itt tanulók lakhattak.

Megkezdődött tehát az utánjárás. Dr. Páter Béla v. gazdasági akadémiai igazgató úr lakik az emeleten, aki családjával együtt jóakarató érdeklődéssel és a sokszori háborgatásokkal szemben a legnagyobb türelemmel szemlélte ezt a munkát. Fia, Páter Gusztáv, főiskolai tanuló a legnagyobb készséggel segítőtársul szegődött és a sok jövés-menésben fáradhatatlanul kitartott.

Szemlélődés közben csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy az épület mostani homlokzata: az ottani szobák, kápolnaépület utólagos építkezés. Magasabbak is, mint a belső rész, külön tetőzetük van, a szoba díszítések későbbi eredetre utalnak. A Pázmány-féle szoba csak hagyomány, amint azt az időrend önmagától mutatja. Pázmánynak még a kolozsmonostori apátsági épületben vagy a Farkas-utcai kollégiumban kellett tanulnia. A Bethlen korabeli épület a jelenlegi homlokzat

⁵ Erd. Orsz. Eml. XV. 481—482., Apor Péter, *Metamorphosis Trans.* 425. *Magyar Tört. Eml.* II. oszt. XI.

⁶ Erd. Orsz. Eml. XV. 479—480., 503.

mögött kezdődik és az udvaron befelé húzódik. A két épület összeillesztését a régi ház északi fala világosan mutatja. E fal felső részét összeépítéskor levésték és a jelenlegi homlokzaton levő szobákat a régi szobákkal összekötötték. A homlokzati részből így is lépcsőn kell lelépni, a régi szobák annyival alacsonyabbak. Hasonlóképpen utólagos átalakítás a nyugati oldalon levő ízléses kőfolyosó is, a régi fa ambitus helyébe. Ez építkezés mindenesetre a fejedelemség megszűnése után következett be, amikor a jezsuiták régi vagyonukat visszakapták és jobb módra jutottak.

E két újítás: a mai homlokzat, a kőfolyosó és a vele összeépített kőlépcsőzet lefejtése után tehát előttünk áll az eredeti ház. Az egykorú leírást kell most már a jelenlegi labirinthusra alkalmazni. Első feladat a régi ház homlokzatának megállapítása volt. A leírás szerint e homlokzat a síkságra tekintett. A síkság megjelölése nyugat felé utal, vagyis a Kolozsmonostort követő lapályra, a régi apátság felé eső területre. Ez elhelyezésben nincs semmi különös. A régibb építkezésekben ugyanis az épület homlokzata nem szükségképpen tekintett az utcára. Másrészt Kolozsmonostor az időben gyengén volt kiépítve, az apátság és a város közötti területet pusztaságnak is halljuk emlegetni. Könnyen meglehet tehát, hogy a ház nyugati oldalán is utca húzódott. Szerzetesibb is, ha az utcára ablakok nem nyílnak.

Mindenesetre fából volt a lépcső is, amely a folyosóra, akkor fafolyosóra felvezetett. E folyosóról két ajtó külön-külön szobába nyílik. E szobák ablakai az ellenkező irányba néznek. Hajdan a két jezsuita atya szobája, most az egyik konyha, a másik egysoros téglafallal részekre osztva: kamra, szűk folyosó és mellékhelyiség. Mivel a betoldott falak nyomását ellensúlyozni kellett, e helyiség alatt a földszinten lévő szoba nem gerendás, hanem a többi szobától elütően boltozatos. E boltozás az egész épület jellegétől eltér; ez a körülmény utólagos átalakításra vall. Következik a két nyári szoba. Egyik különösen nyári, mivel átjáróul szolgál. Tágas előszobaféle, amelyből a másik nyári szobába, továbbá az előkelőségeknek fenntartott két más szobába nyílik az ajtó. Rajta keresztül az épület déli oldalán lévő kis függőfolyosóra lehet kijutni, amely a mellékhelyiséghez vezet. Az egykorú leírás a két páter szobájával kapcsolatban kicsiny kamrát is jelez. Elkerített kicsiny helyiségek lehettek. Egyik szobában ma is van ilyen elkerített hely.

A földszinten a tanítók és a tanulók részére szolgáló helyiségek épen az emeleti vendégszobák alá esnek. Az egykorú leírásban említett körülményeket mérlegelve, elhelyezésük a következő: A lépcső mellett levő szoba lehet csak a tanulószoba, egyben ebédlő. Két ablakos, alkalmasan világos helyiség. Nem nagy, hosszúsága 6 méter, szélessége 4 méter körül van, de a benne elhelyezkedő konviktorok száma is csak 15 körül volt.⁷ A feljegyzés szerint közvetlen mellette feküdt a nagyobb osztályokat vezető két tanító közös lakása. E szoba egyik ablaka délre néz, a másik nyugatra. Belőle egy ajtó az ebéd-

⁷ Erd. Orsz. Eml. XV. 502.

lőbe nyílik, a másik meg a tanulók hálósobájába. Az egész épületben é hálósoba a legsötétebb helyiség. Belőle minden irányban ajtók nyílnak, ablakai nincsenek, más célra nem is lett volna használható. Ráadásul még a konyhából rajta keresztül kellett behordani az ételeket. Körülbelül akkora, mint a tanulóterem. A tanulók csak úgy fértek el benne, hogy egymás fölé helyezett ágyakban aludtak, amint ez elhelyezkedés Apor Péter leírásából is ismeretes. Négy-öt rendben aludtak egymás felett.⁸

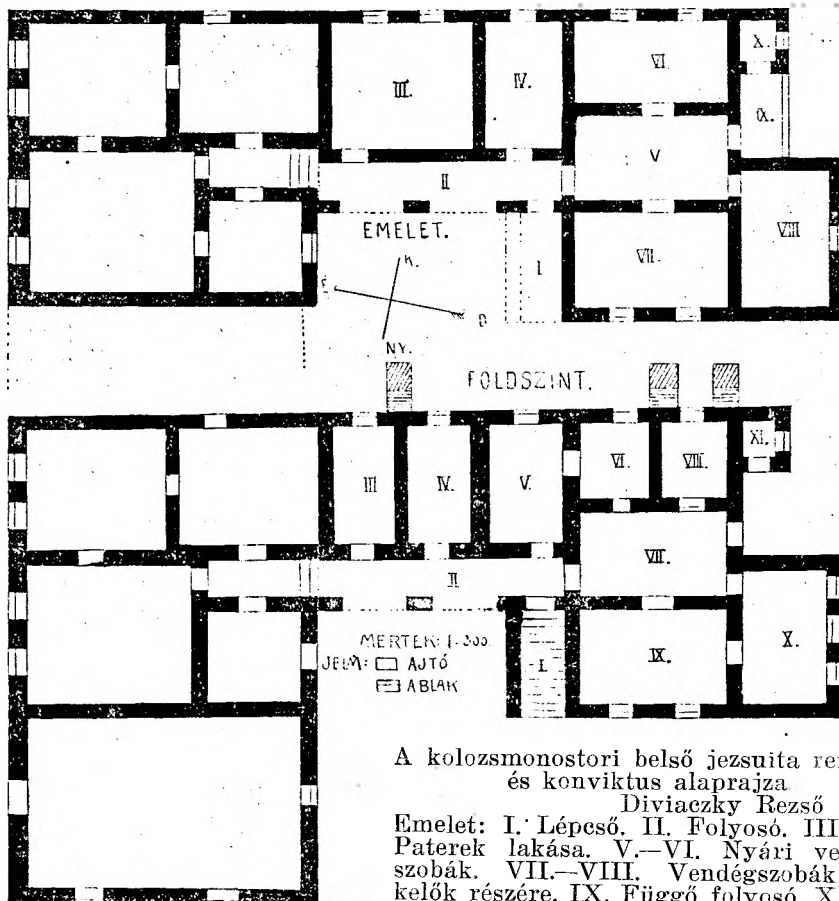
Nem csoda tehát, ha a konviktorok e. szűk helyen nyári időben nem érezték magukat jól és levegősebb helyre kíváncsoztak. Így jutottak ki a kertbe, ahol fedett sövénykerítések között aludtak.

A tanítók és tanulók elhelyezésére szánt eme három helyiségen kívül már csak kis szobák maradnak hátra. A hálósobából egy-egy ajtó vezetett a könyvtárba és a levéltár kamrácskájába. A folyosóról nyíltak: a konyha, a sütőház, a felügyelőszoba ajtai. Ezek ma is kis szobácskák. Szó van még az élestartól, amely az északi oldalon valami pótlás lehetett. Az összeépítéskor azonban eltűnt. Pincéről történik még említés. A tudósítás ezt a könyvtár és hálósoba alá helyezi. Hosszukás keskeny folyosócska lehetett, hiszen a könyvtár szélessége és hosszúsága három-három méter körül van. Vagyis a pince a könyvtár alatt a hálósoba alá is beért. E pincéből kívülről ma egy befalazott ablak vehető észre a keleti oldalon levő két támasztó oszlop között. Maga a pince el van zárva. A mai homlokzat építéskor ugyanis feleslegessé vált, mivel e homlokzat alá terjedelmes pincét húztak.

A mai formájából így kerül elénk a Bethlen-Rákóczy fejedelmek korabeli ház és konviktus. Egyszerű, kicsiny, főleg a földszint túlságosan tömött. A nagyobb szobák hat, a kisebbek három-négy méter szélesek és hosszúak. E kicsinység megkívánta, hogy a házban elhelyezett intézmény a jelzett falakon túl is terjeszkedési lehetőséget nyerjen. A jezsuiták tehát jobbról-balról két-három jobbágytelket szereztek a házhoz és az így megnagyobbodott telken kényelmesen berendezkedtek. E jobbágytelkeket a fejedelmek bármely percben elvehették volna, mivel Kolozsmonostort akkor a fejedelmek birták, de nem akadályozták meg a jezsuiták működését. Az egyik oldalon felsorakoztak: az elég gyenge serfőző, magtár, azután a beteg konviktorok szobája, végül a téglából való kápolna. Elég tágas volt arra, hogy a diákokat és a hétköznapi jövő hiveket befogadja. Kert kapcsolódott vele össze, ahol a konviktorok szabad idejüket töltötték. Nehogy ez idő alatt is tétlenkedjenek, e kertet ők mivelték, virágos kertet készíten maguknak. A század végéről eredő leírás szerint az úrfiak között vetélkedés támadt, hogy minél szebb virágok magvát szedjék össze.

A monostori házban mindezek az épülettől keletre éshettek, mivel csak ez a város felé néző rész lapályos és megfelelően tágas. A háznak az apátság felé néző másik részén gazdasági épületek állottak. Dél felé a zavaros folyócska következett, felette gyümölcsös kert. Nem nagyon

⁸ Apor, i. m. 428.

A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és konviktus alaprajza

Diviaczky Rezső rajza.

Emelet: I. Lépcső. II. Folyosó. III–IV. Paterék lakása. V–VI. Nyári vendégszobák. VII–VIII. Vendégszobák előkelők részére. IX. Független folyosó. X. Mellékhelyiség.

Földszint: I. Lépcső. II. Folyosó. III. Felügyelő szobája. IV. Sütőház. V. konyha. VI. Levéltár. VII. Hálószoba. VIII. Könyvtár. IX. Tanuló szoba, ebédlő. X. Tanítók szobája. XI. Mellékhelyiség. — A nem számozott rész utólagos toldás.

termékeny, inkább az első termények részére szolgált, de így is segítségére jött a konyhának. Még kéregetni is kellett hozzá.

A rendház a meglehetősen magaslatnak, amelyet Kolozsmonostor fekvése ott alkot, a város felé eső oldalán fekszik. Vele szemben, feljebb a dombon az iskola állott. Kellemes, egészséges helyen épült. A domb alatt északon folyik a Szamos, amely ott három ágra oszolva kedves szigetet alkot. A szem elé tárul a Szamos völgye, a völgyön túl, több mérföld hosszúságban, az akkor szőlőtermő hegyoldal. A

dombról a tekintet szabadon szállt a köralakra formált város felé. Bátyái mint ékkövek emelkedtek ki a komor falgyűrűből. A másik oldalon a monostori apátsági templom látszott. Szelíden, békét lehelőn. Kettős tornyával, mintegy kherubszárnyakkal hivatgatott. Három harangjának kongása-bongása betöltötte a csendes völgyet, a környező erdőt, felszárnyalt a magaslatra, ahol hangjának hallatára iskolás fiúk hajtották meg fejüket. Nagyobb részük szegény székely fiú, kik hazájukból évekre is eljöttek, hogy a jezsuita atyáktól hitet és munkát tanuljanak. Az iskola udvarán elég tágas házban laktak és főuruk adományából éltek. A nemesi konviktorokkal szemben a szegényebb fiúk szemináriumát alkották. Az osztályok maguk gyenge állapotban voltak: szűkek, három részre szakadtak és két-két osztály volt egy-egy teremben.⁹ Ez iskolahelyiségek és a szeminárium magaslati elhelyezéssükkel összekötők voltak a rendház és az apátsági templom között. Így fűződtek össze: a rendház, két nevelő intézet, iskola, templom, hogy összedolgozásukkal mint bővizű forrás buzogjanak az erdélyi katolicizmusnak és egyben az erdélyi művelődésnek talaján. Nem lesz érdektelen munkájukat szemügyre venni és lelkünkhez közelebb hozni.

Az előzményekből látható, hogy a jezsuiták kétféle bennlakást tartottak fenn: külön a gazdagabb és külön a szegényebb diákok részére. E kétfelé osztás Kolozsvárra való első beköltözésük idejétől megfigyelhető. A kettéosztás oka részben anyagiakon, részben a nevelési rendszeren mulott. A gazdagabbak tudtak fizetni, a szegények ellátása segítségnyújtáson alapult. Ennek megfelelően a gazdagabbak ellátása őríbb volt, a szegényeké szűkösebb. Szociális gondolkozásra vall, hogy e kétféle ifjúságot nem egy helyen helyezték el, hanem elkülönítve. Ezzel az eljárással az irigység felkeltését gyengítették. Használóképpen dicséretes elbánás, hogy ha a kétféle ifjúság közös nevelő intézetbe került, akkor ellátásuk is egyenlő lett. Nevelési szempont, hogy a gazdagabbak kicsiny csoportja inkább egyéni, családiasabb nevelést kaphatott, a szegényeké tömegnevelés szerint ment. A gazdagabbak neve éppen azért konviktor, azaz együttélő. Tanítóikkal étkeztek, kevesen laktak egy szobában, tanulmányaikban tanítóik jobban segítségükre lehettek és egyéni hajlamaikat jobban megfigyelhették. A szegényebbek életmódja egyszerűbb, fenntartásukhoz saját munkájukkal is hozzá járultak.

Amikor a jezsuiták először jöttek Kolozsvárra, Báthory István fejedelem azonnal szeminárium felállítására gondolt. Főleg a szegények részére akarta azt berendezni. XIII-ik Gergely pápa, mint más országokban is tette, a szeminárium tervét azonnal felkarolta s felépítésére 1200 tallért ígért. A pápa pénzén felállítandó szeminárium ifjainak eltartására a fejedelem ugyanekkora összeget ajánlott fel. Eleinte két szeminárium felállításának terve is forgott az eszében: külön a nemeseknek, külön a nem nemeseknek. Alapító levele szerint azonban a szeminárium nemesek és nem nemesek részére egyaránt szol-

⁹ Erd. Orsz. Eml. XV. 481., 483., 501.

gált. De az összeg, amelyet az ifjak élelmezésére rendelt, csak a szegények eltartására volt fordítható. A Possevino híres jezsuita atya által szerkesztett szabályzat szerint ugyanis a gazdagok, ha erényesebb élet után vágyva bekiváncoztak, fizetni tartoztak. Csak abban az ellátásban részesültek, mint a többiek. A szeminárium — az alapító levél ezt az elnevezést használja — e szerint első sorban a szegény ifjak számára készült otthon lett és e jellegét utóbb is megőrizte. A nagyobb diákok segélyezése volt a fő cél. Possevino szabályzata szerint az ifjaknak legalább 15 éveseknek kellett lenniök s nem kisebbeknek, akiknek szerinte inkább dajkára van szükségük, mint tanítóra. E mellett a szeminárium pénztárát sok évig tartó ottmaradásukkal kimerítik. Tagjai főleg a Báthory főiskola-egyetem hallgatóiból teltek ki, számuk 1585-ben 50 volt.

A kisebb tanulók részére a jezsuiták konviktust szerveztek. Tagjainak száma 1585-ben 80 volt. Eleinte vegyes összetételű, amennyiben a rektor néhány kézművest (inast) is felvett, akik írás-olvasás tanulása végett jöttek az intézetbe. Itt tehát szegény-gazdag együtt volt. Tanítóikkal közösen étkeztek. Temetésekkor énekeltek, házi teendőket is végeztek; ezek a foglalkozások utóbb a szegényebb diákokra hárultak. A tanulók egy részének szegénysége okozhatta, hogy a konviktust csakhamar ketté választották, a következő évben már a szegény tanulók konviktusáról olvashatunk.¹⁰ A főiskolai tagozat megszűnése után a konviktus a gazdagabb, a szeminárium a szegényebb diákok nevelő intézetévé lett.

A jezsuiták tehát törődtek a szegénységgel. Helytelen az a beállítás, hogy csak a gazdagabbakra terjedt ki a figyelmük. Az előkelőket szívesen gyűjtötték maguk köré, őket nyilvántartották, mivel tőlük, az akkori viszonyok szerint, a vallás ügyeinek előmozdításában többet remélhettek, de a szegénységet sem hanyagolták el. Ennek igazolását a Bethlen fejedelem idejéből származó intézetben is megtaláljuk.

„Az úri, fő s nemesség fizetéssel tartotta ételit gyermekeinek és kit convictushan, kit Monostoron az falun, kit az Monostorhoz közelebb hóstátban szálláson tartottak; de amaz székely földiről jött szegény deákoknak semmi módjok táplálásokban nem volt, hanem azoknak az páterek mind Monostoron, mind azután hogy Kolosvárbán bémentek egy házat tartottak, azt semináriumnak hitták; azután koldulni mentenek az catholicus urakhoz, fő emberekhez és nemességhez, az kitől mint tölt ki mind búzát, mind pénzt úgy adtanak Isten nevében s úgy éltenek az szegény deákok, s az nagy sonyorú kenyéren úgy tanoltanak.”¹¹ Így írta le Apor Péter a jezsuita atyák buzgó utánjárását.

A konviktus életrendje ilyen forma: a konviktor ellátásáért mérsékelt díjat fizetett, évi 25 forintot készpénzben. Ehhez járultak a természetbeni járandóságok: hét-nyolc veder bor, hat véka búza, hat sajt, 8 pint vaj, némi főzelékek, egy szalonna vagy hízott malac és hat bárány. 1649-ben a 15 konviktornak 6—7 szolgálja is volt. Ezeket ma-

¹⁰ Veress, i. m. I. 202., 212., 223., 253—254., 273., 274., II. 144—145., 151.

¹¹ Apor, i. m. 425.

gukkal hozták. Az egyik tanító volt a tanulószoba felügyelője, a diákok tanulmányát és erkölcsi viselkedését ellenőrizte. Tanulási napokon reggel 5 órakor csengettek a felkelésre. Ünnepnapokon később. Reggeli imádságul a Jézus nevééről szóló litániát mondták. Azután tanuláshoz készülődtek. Reggel 7-kor misét hallgattak, megszólalt reggelire a jelző, a konviktorok szolgálai megterítették az asztalt, egyik konviktor előimádkozott és megkezdődött az étkezés. A fiúk a jezsuitákkal közös tálból ettek, kenyérük is ugyanaz volt, félbúzakenyér, majdnem fekete. A két jezsuita atya mellett két tanító ült, majd a diákok következtek. Egyik tanító a konviktorok között ült. Étkezés közben három fogást ettek végig, a konviktorok kevés bort is kaptak, amennyi a tanulást nem akadályozta. Étkezés közben a tanulók felolvastak, a hibákat a páter vagy a tanító kijavította. A tanulók a szabad időt egymás között töltötték, az alsóbb osztályosok tanítója volt velük. Este a szabad idő után litániára mentek és ugyanakkor lelkivizsgálást is tartottak. Ágyneműiket, mosdóikat, a tanuláshoz szükséges gyertyáikat a konviktorok maguk gondozták, a hálósobának és az iskolának fűtését is ők végezték.¹²

Ilyen kézi foglalkozás az időben a fejedelmi vagy a főúri udvarokban nevelkedő nemes ifjak között egyáltalában nem volt ritkaság. Így Kemény János, a későbbi fejedelem, Bethlen Gábor udvarában nevelkedvén, a fejedelmet legyezte, agarait etette, házat sepert, tüzet rakott. Cserei Mihály meg Teleki Mihály házában házépítéshez követ, fát, téglát hordott, nyáron szénát gyűjtött. Mindkettőt a legközségesebb szolgálai munkára is felhasználta.¹³

A konviktusban a tanulók szórakoztatásáról is gondoskodtak. A század végéről ismerünk néhány játékszer, amelyek valószínűleg már ezen időben is megvoltak, ilyenek: billiárd, tekézés, lapdázás.¹⁴

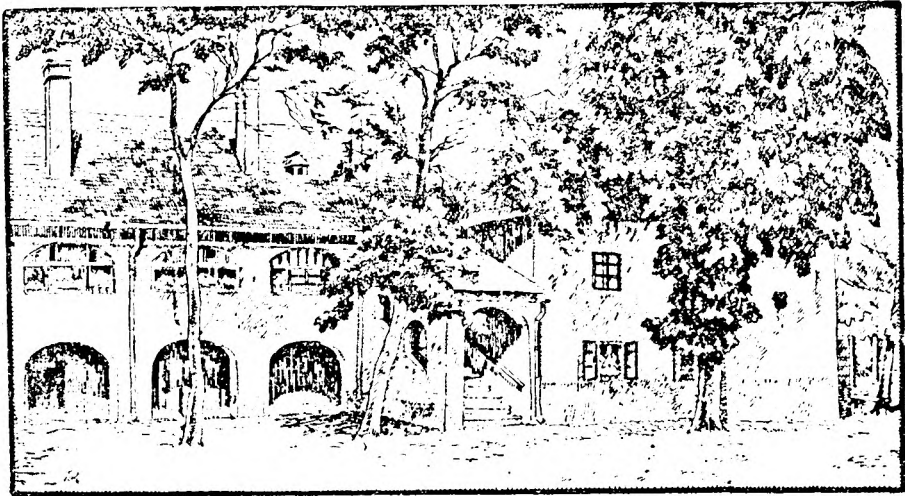
A szegény tanulók, akik, mint láttuk, az iskola udvarán épült házban laktak, sokkal szerényebben éltek. A domb alján, a réten faházuk is volt, nyáron valószínűleg ott aludtak. Egyik tanító gyakorolt felettük bizonyos felügyeletet. A házfőnök a szorgalmasabb tanulók közül prefectust nevezett ki, akinek a többiek engedelmességgel tartoztak. A rendtől úgy összeségben, mint egyénenként évente segítséget élveztek, amit azzal viszonzottak, hogy nyáron a szénagyűjtésben segédkeztek. Hasonlóképpen olyankor, ha valaki szénát adományozott a rendháznak. Ilyen alkalmakkor a rendház látta el őket élelemmel.¹⁵ Apor tudósításából ismerjük, hogy a szegény tanulók a páterek engedélyéből nyári munkákra is kijártak. Előbb a páterek szénáját felakarták, gabonáját bearatták, aztán mehettek máshová. Mivel a páterek jól tartották őket és készpénzzel is jól megfizettek, azért a diákok jó szívvel dolgoztak nekik. Amit így a dologgal éven át megszerztek, abból ruházkodtak. Papírosra, könyvekre más forrásuk volt.

¹² Erd. Orsz. Eml. XV. 502–503., 547.

¹³ Kemény János Önéletírása, 49. Magy. Tört. Eml. I., Cserei Mihály Históriaja 168–169. Újabb Nemzeti Könyvtár I.

¹⁴ Apor, i. m. 430.

¹⁵ Erd. Orsz. Eml. XV. 501., 547.

A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és konviktus nyugati oldala.
Tóth István rajza.

Amit a temetésekkor és ünnepekkor való éneklésekből kaptak, amellyekkel a pátereket és másokat megtisztelték, azt fordították e célra.

Ellátásuk egyszerűségére ugyancsak Apor leírásából következtethetünk. A prefectus diák az alamizsnából kapott pénzen húst és egyéb ennivalót vásárolt. Ez ételeket valamelyik jószívű katolikus megfőzte, mire egyik diák azokat a többiek között kiosztotta. Terítetlen volt az asztal, a székek hiányoztak az asztal körül. Ki-ki jódarab kenyeret kapott, és hozzá azt, amit ajándékban gyűjtöttek. A vacsora ugyanolyan volt, mint az ebéd. Borhoz csak akkor jutottak, ha kántáláskor valaki megajándékozta őket.¹⁶

A tanulókat három tanító oktatta. Egyik osztályban voltak a principisták, a másik osztályban a grammatisták és szintakszisták, a harmadikban, akik a poézist és rethorikát tanulták. A tanításban a válásoktatás, a latin nyelv és az irodalmi képzés állott középpontban. Mindenki csodálkozott, hogy milyen szépen tudnak latinul a kolozsmonostori diákok. Ügyességük gyakorlására a rethorok és a poéták havonként szavakat, előadásokat tartottak. Évenként két nyilvános színelőadást rendeztek, egyet Úrnapkor, a másikat Nagyboldogasszony ünnepén. Az utóbbi búcsúnap volt, sok nemes ember jött össze ez alkalommal. Ekkor történt a jutalmak kiosztása. A kisebb tanulók pünkösdkor két-három darabocskát játszottak magyar nyelven, egyéb alkalmakkor is fölléptek, főleg országgyűlés idején. Életmódjukba még változatosságot a vásár- és ünnepnapok hoztak, amikor az apátsági templomba mentek misére. Máskor körmenetekben vettek részt, az akkori szokás szerint ilyen alkalmakkor nagy utakat tettek. Bácsig

¹⁶ Apor, i. m. 428—429.

is elmentek. Ünnepestes temetésekkel is megjelentek. A városba ritkábban jöhetek, a halottakat kivitték Kolozsmonostorra és ott temették el. Az apátsági templomban ugyanis a főoltár alatt kriptá volt, a templom körül temető.¹⁷

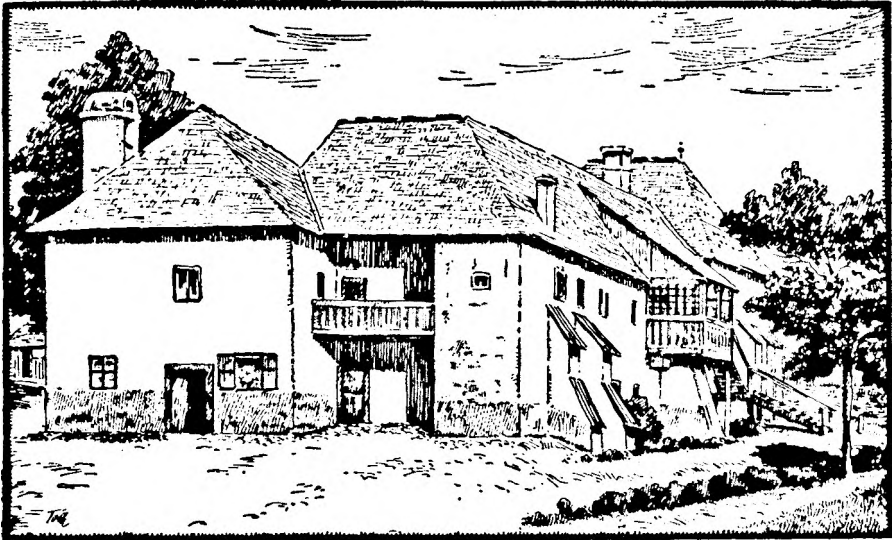
A négy felső osztály tanulóiból teltek ki a Mária kongregáció¹⁸ tagjai, mintegy ötvenen. Vezetője (prézes) a rethorikai osztály tanítója, pártfogója meg valamely katolikus főúr. Tisztikara a diákságból került ki. E kongregáció működésének a mi szempontunkból különös jelentőséget ad ama körülmény, hogy a kongregáció évkönyve manapság is megvan.¹⁹ 1641 óta vezették e könyvet, évenként beleírva az újonnan felvett tagokat. A könyv címlapja nem annyira művészi, mint inkább dilettáns festő munkája, kinek nevét, sajnos, nem ismerjük. A címlap főmotívuma fején fog sorosan és barokk konzolrészekkel tagolt két oszlop, amely a címlapon mintegy épülethomlokzatrész tűnik fel. Az oszlopok között drapériereszerűleg foglalja el egy zöldszínű barokk lepel, amelyet a címlap aranybetűkkel írt szövege tölt be. Fellette glóriában, aranybetűkkel festve, az IHS jelvény ragyog, a jezsuiták jelvénye, alatta a Szentháromság szimbóluma, amelynek dícsugarai a lepel elé törnek be. A homlokzatrész, részben az oszlopfejen állva, két barokk angyalka szalagon egy-egy virág s gyümölcsfüzért csüngtet le az oszloptalpuknál ülő szent József és Boldogságos Szűz alakjai fölé. Fenn az IHS jelvény felé nézően, mindkét oldalon, három-három kis barokk szárnyasangyalfej látható. Ezek közül csak a bal oldal középső angyalfeje művészebb felfogású. Az előtérben ülő Szűz Mária és Szent József alakjainak arckifejezése első tekintetre elámulja, hogy az alkalmi művész több jóakarattal, mint képességgel igyekezett megoldani feladatát. Ugyanez áll a babérkoszorúval keretelt, tulipános bölcsőben fekvő gyermek Üdvözítő képére is, amely inkább egy játékszer benyomásával hat. A képen a barokk művészet vonását s lelkét ismerhetjük fel, valószínűleg valamely jobb előkép jó felfogású, de gyengébb kivitelű másolataként, amelyet a színezés kiválósága enyhít.

A névkönyvben előkelő pártfogó főurak és külön helyen főúri nők írták be nevüket. Egyeseknek neve külön-külön lapon van bejegyezve, nevük felett meg szép színes címerképük ékeskedik. Így e névkönyv címertani szempontból is értékes. Több címerkép elsőrendű festés, mások gyengébbek, a rajzolók különbözősége szerint. Azután évről-évre a kongregációba felvett ifjak nevei következnek. Soknak neve mellett életrajzi megjegyzések is láthatók, amelyeket utóbb írtak be. Rendszeresen haláluk időpontja, neve, pályaválasztásuk, ez utóbbi főleg a papságnál, továbbá egyszer-egyszer hitehagyás szerepelnek a bejegyzések között. Ezrekre terjedő neveknél ilyen módon sok történeti, főleg családtörténeti értékű tudósítás kerül napfényre. Tanítók, tanulók neveit emeli ki e névkönyv, amely, egyéb iskolai anyakönyv hiányá-

¹⁷ Erd. Orsz. Eml. XV. 482., 500.

¹⁸ U. o. 482.

¹⁹ A kolozsvári kegyesrendi társházban.

A. kolozsmonostori belső jezsuita rendház és konviktus keleti (jobbról) és déli (szemben) oldala.

Tóth István rajza.

ban, ekképpen számottevő művelődéstörténeti forrásművé lesz. II. Rákóczy György fejedelem alatt megalkotott erdélyi törvénykönyv (Apr. Const.) megszerkesztésekor a jezsuiták kiutasításáról szóló régi országgyűlési végzést abba belefoglalták. S e könyv alapján megállapítható, hogy az iskola ezután is folytatta működését, a bejegyzésekben semmi hézag nincsen. Ez által a névkönyv értékben csak nyer. Az iskola belső életére vonatkozólag meg beszédes tanuja annak, hogy ott élénk hitélet folyt, hisz a kongregáció tisztán a vallásban való nagyobb elmélyülést célozza.

E kolozsmonostori jezsuita intézet működésében fordulópontot alkot Nagyvárad elvesztése. A török 1660-ban elfoglalta azt és a hódoltság határát Kolozsvárig terjesztette. Kolozsvár lett ettől fogva a végvár. A jezsuita atyák Kolozsmonostoron nem érezték magukat többé biztonságban, főleg tanulóikat féltették, nehogy a portyázó törökök őket elkapdossák és magukkal hurcolják. Kérést intéztek tehát a városhoz, engedje be őket ifjúságukkal, iskolájukkal együtt. A város végre is meghallgatta kérésüket. Így kerültek be arra a helyre, ahol ma a Katholikus Státus intézményei állanak. Eleinte szegényesen, idővel kellő alkalmatossággal építették meg intézeteiket és fejtették ki nagyszabású tevékenységét.

A kolozsmonostori rendház ez időtől fogva plébániának maradt. Egyben üdülőhelye lett a városban lakó atyáknak és konviktoroknak. Apor Péter, aki a század végén már a városban lévő iskolában tanult és a konviktus tagja volt, így ír a rendház kedves szerepéről: „Mikor az mezőre laptázni nem jártanak az convictorok, recreációra mente-

nek az monostori mostani jesuviták házánál való gyümölcsös szép kertben, ott az pátereknek külön tekézőhelyek volt, az convictoroknak az nagyjának külön, külön az aprájának. Az kertben az közepiben egy szép nagy öreg nyári ház, mikor rendszerént oda mentünk nyárban, abban az tornácban ettünk ebédet, vacsorát. Ritka esztendő volt, hogy három nap májusban recreációt nem adtanak; azon három nap azon kertben kün is háltunk; akkor étel, ital bővön lévén, vígan voltunk; estve pedig tüzes szerszámokat csináltak az akkori fejedelem németjei; még apró rézálgjuk is voltak, az pátereké, azokat rakéták által sütögették ki, azokkal mulatták estve tíz óráig magokat.²⁰

A Katholikus Státus e telket, házat utóbb az államnak eladta, ami által a régi ház húzamos fennmaradása nagyon kétséges lett. Ma még áll a ház és tisztelettel időzünk falai között, amelyekről három évszázadnál hosszabb idő emlékei sugároznak felénk.

²⁰ Apoc, i. m. 433.

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI

DR. GYÖRGY LAJOS

1931.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

34. SZ.

**HÉT ERDÉLYI PÜSPÖK
VÉGRENDELETE**

KÖZLI

DR. TEMESVÁRY JÁNOS

CLUJ-KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1931.

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI

DR. GYÖRGY LAJOS

1931.

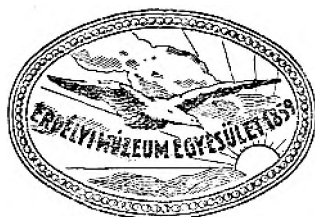
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

34. SZ.

HÉT ERDÉLYI PÜSPÖK VÉGRENDELETE

KÖZLI

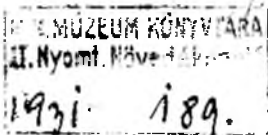
DR. TEMESVÁRY JÁNOS

CLUJ-KOLOZSVÁR

**MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1931.**

Különlenyomat az
ERDÉLYI MÚZEUM
36. évfolyamának 1—3. számából.

Minerva Rt. Cluj-Kolozsvár. 13740.

Hét erdélyi püspök végrendelete.

Ha valakinek a könyvtárából az illető tulajdonos egyéniségére következtethetünk, még inkább megtehetjük ezt, ha végrendeletét figyelemmel olvassuk át. A végrendeletek ugyanis mindig azok közé a fontos okiratok közé tartoztak, amelyek a leghívebben tükröztették vissza a végrendelkező jellemét, gondolkozásmódját, önzetlenségét, vagy kapzsiságát. Vagy talán alakoskodhatik-e, Jánusarcot ölthet-e magára valaki, midőn élete befejezésének közeledését érezve a legkomolyabb hangulatban végső akaratát papírra veti, vagy a legünneplésebb formák között tanuk jelenlétében tollba mondja azt? Épp ezért magunk is, midőn öt évtized előtt életünk főcéljául az erdélyi püspökség történetére vonatkozó egykorú, eredeti adatok föl kutatását tűztük ki, minden egyes levéltárban különös gondot fordítottunk arra, hogy Erdély püspökeinek végrendeleteire is rábukkanjunk.

És ezt a célunkat nagyrésztben el is értük. Sikerült ugyanis már eddig is igen sok erdélyi főpásztor végrendeletét megtalálnunk. Mint-hogy pedig ezek közül már *Szentgyörgyi Ferenc* (1656—1660), *Szenttamásy Máté* (1667—1676) és *Illyés András* (1696—1712) végrendeleteit részint „Erdély választott püspökei“ c. művünkben (Szamosújvár, 1913—14), részint az „A Hirnök“ c. havi folyóirat hasábjain (Kolozsvár 1923) már közismertté tettük, alábbi sorainkban az erdélyi káptalan gyulafehérvári levéltárában őrzött eredeti latin nyelven írt végrendeletek közül további hetet mutatunk be hű magyar fordításban.

I.

Karczfalvi báró Mártonfi György erdélyi püspök végrendelete.

Jézus, Mária, József.

A teljes Szentháromság, az Atya, Fiú, Szentlélek Isten nevében
s a Boldogságos szent Szűz és az összes szentek tiszteletére.

Én, karczfalvi báró Mártonfi György, erdélyi püspök tudatában
annak, hogy halálom biztos, de életem utolsó órája bizonytalan, ugyan

gyöngé és beteg testtel, de ép elmével s öntudatom teljes birtokában, Istentől, a földi javak bőkezű adományozójától nyert csekély vagyonomról a következően végrendelkezem:

1. Mindenek előtt bűnös és Krisztus drága vérével megváltott lelkemet Teremtőmnek adom vissza s az Ő irgalmas kegyeibe ajánlom arra kérve Őt, hogy azt mennyei választottjai közé fölvenni kegyeskedjék. Holttestemre nézve pedig meghagyom, hogy azt a római katolikus anyaszentegyház szertartása szerint adják át az anyaföldnek, amelyből vétetett s a károlyfehérvári, Szent Mihály főangyal tiszteletére emelt székesegyház főoltára alatt levő új sírboltban egy énekes s minél több csöndes szentmiseáldozat bemutatása után, délelőtt 10 órakor temessék el. Ezenkívül arra is kérem a főtisztelendő székeskáptalan összes kanonokjait, továbbá a plebános urakat és a szerzetes rendek áldozó papjait, hogy az ellalázásomat követő 3-ik, 7-ik és 30-ik napon, nemkülönbén halálom évfordulóján egész egyházmegyémben lelki üdvömrért gyászmisét mondjanak s e szolgálatuk fejében személyenként hagyatékomból 50—50 denár tiszteledíjban részesüljenek. És itt most még egyszer ünnepélyes vallomást teszek az egyedül üdvözítő római és apostoli szent hitemről, mert csak ebben akarok meghalni, hisz annyi ezer vértanú is ezért ontotta dicső véré.

2. Jól tudom ugyan, hogy minő hála kötelez engem Ő császári felségével, legkegyelmesebb Urammal szemben, kinek kizárólagos kegyéből nyertem el Isten után püspöki állásomat és épp ezért még csekély vagyonomból is Róla meg kellene emlékezmem, ámde tekintetbe véve azt, hogy az Őfelsége által újonnan alapított püspökségnek általam csak néhány évig élvezett jövedelmét a rozzant állapotban levő székesegyház és püspöki palota helyreállítására, plébános koromban megtakarított filléreimet s az esztergomi főkáptalan kanonoki stalluma után szerzett vagyonkámát pedig szegény egyházmegyém égető szükségleteinek fedezésére kellett fordítanom, köteles háláimnak, legjobb akaratom mellett is, csak azzal adhatok kifejezést, hogy Ő császári Felségének folyó évi gabonaterméséből a károlyfehérvári kincstári raktárba beszolgáltatandó 500 köböl búzát hagyományozok.

3. Főmagasságú és fenséges Keresztély Ágost szász herceg, biboros, esztergomi érsek úr Ő Eminenciájának, legkegyesebb főpásztoromnak, aki velem szemben atyai jóságának oly sokszor adta tanújelét, legforróbb köszönetemet fejezem ki s Neki, nem különben Főmagasságú és főtisztelendő gr. Csáky Imre biboros, kalocsai érsek úr Ő Eminenciájának, metropolitámnak 2—2 húszas, azaz egyenként húsz egyszerű arany súlyával egyenlő aranyat hagyományozok, mindkettőjüket alázatosan arra kérve, hogy e végrendeletemnek bárkivel szemben is a főlséges császári udvarnál érvényt szerezni s annak végrehajtóit magas támogatásukban részesíteni kegyeskedjenek.

4. Erdély hadtestparancsnoka Ónagyméltóságának, Virmond Demjén grófnak, egy pejlovat, Erdély Gubernátora Ónagyméltóságának, Kornis Zsigmond grófnak és kászoni Bornemisza János, erdélyi udvari kancellár úr Óméltóságának 2—2 húszas, egyenként húsz egyszerű arany értékével egyenlő aranyat, Steinleffel károlyfehérvári

várparancsnok úr Ő Méltóságának és Haan Ignác tanácsos úr Ő Méltóságának pedig 2—2 hordó tetszés szerint választható bort hagyományozok.

5. A főtisztelendő esztergomi főkáptalan minden egyes tagjának 2—2 aranyat hagyományozok. Ezen kívül ugyancsak e főkáptalannak egy évenként szent Lőrincz vértanú napján, azaz augusztus 10-ikén, mint amely napon először könnyezett a szent Szűz nagyszombati kegyképe, délután tartandó ünnepélyes vecsernyére s a rákövetkező napon, augusztus 11-én, mint amikor másodszor könnyezett e kegykép, „sub infula“ mondandó szentmisére, amelybe a boldogságos szent Szűzről és György püspökről szóló ima (collecta) is foglaltassék, 500 r. forintot hagyományozok.

6. Szeretett károlyfehérvári s jelenleg csak négy tagból álló káptalanomnak 2000 r. forintot hagyományozok azzal a kéréssel, hogy ennek a biztos helyen évi 6 százalékos kamatra kihelyezendő tőkének kamatai fejében minden hónap első szabad napján (prima die non impedita) reggeli 7 órakor „choraliter“ érettem énekes gyászmisét mondjanak. Az évi kamatokból csak e requiemben jelenlevő káptalani tagok részesüljenek.

7. Csíknagyboldogasszony (= Karczfalva) lelkészeinek valamely város, vagy községnél, mint legbiztosabb helyeken, évi 6 százalékra kiadandó 300 m. forintot hagyományozok, azzal a kikötéssel, hogy annak kamatai fejében a lelkész urak György püspök, nem különben annak szülői s rokonai lelki üdvéért minden hónap első napján énekes gyászmisét mondjanak. A kamatokból, minden egyes requiem után 1—1 m. forintot számítva, 12 m. forintot a szentmiseáldozatot bemutató lelkész úr, 3 m. forintot a kántor és harangozó, a többi 3 m. forintot pedig a misebor és viaszgyertyák fejében a templom pénztára kapja.

8. Minthogy püspökké történt fölszenteltetésemkor esküvel arra köteleztem magamat, hogy a püspökség és egyház elidegenített birtokait lehetőleg ismét visszaszerzem, ezen eskümhöz híven a Bethlen József gróf úr Őméltóságától Drombár községben 2000 m. forintért s Borsómező községben 1000 m. forintért visszaváltott ingatlanokat az erdélyi püspökség birtokállományának gyarapítására hagyományozom.

9. Minthogy ebben a károlyfehérvári káptalanban a kanonokok csekély számát Isten dicsőségére emelni akarom, e főtisztelendő káptalannak az ötödik kanonoki stallum felállítására készpénzben 10.000 r. forintot hagyok azzal a meghagyással, hogy e tőkének évi biztos helyen 6 százalékra kihelyezendő kamatai, vagyis 600 r. forint s az Igen község hegypoldalán vásárolt két szőlőm jövedelmre képezzek e stallum birtokosának illetményeit. Ami pedig e stallum adományozásának jogát illeti, ezt csakis utódaim, a mindenkori erdélyi püspökök mint kegyurak (vigore iuris patronatus ordinarii) gyakorolhatják. Magát a kanonokot pedig arra kötelezem, hogy lelki üdvömért minden héten egy csöndes gyászmisét mondjon. És ha rokonaim közül esetleg valaki élethivatásul a papi pályát választja, e stallum betöltésekor, ha annak

elnyerésére öt utódaim alkalmasnak és érdemesnek tartják, másokkal szemben előnyben részesüljön.

10. Minthogy azt látom, hogy Krisztus napról-napra növekvő szőlőjének megművelésére ebben az erdélyi egyházmegyében nagyon is kevés munkás áll rendelkezésre, hogy ezen a hiányon tölem telhetőleg segítsék, a tekintetes Jabrovcszki Adám úr özvegyénél, született Kapi Erzsébet úrnőnél s fiánál, tekintetes Jabrovcszki Gábor úrnál évi 6% kamattal gyümölcsöző 5000 r. forintomat örök alapítványként a nagyszombati nagyontisztelendő jezsuita atyák vezetése alatt álló központi papnevelő intézetre (Collegium Generale cleri regni Hungariae) hagyományozom azzal a kikötéssel, hogy ennek az összegnek évi kamatai csakis két papnövendék ellátására fordíttassanak. Itt is azonban meghagyom, hogy e két alapítványi hely betöltésénél elsősorban mindig papi pályára lépő rokonaim vétessenek tekintetbe.

11. Ugyancsak ennek az erdélyi egyházmegyében sajnosan észlelhető paphiánynak további orvoslására a kolozsvári Apor-féle szemináriumnak egy papnövendék ellátására örök alapítványként 2500 m. forintot hagyományozok. Ennek az alapítványnak egy része, és pedig 700 m. forint, a már előbb említett Kapi Erzsébet úrnőnek és fiának, Jabrovcszki Gábor úrnak kölesönzött 6700 m. forintomból veendő; másik részét és pedig 402 m. forintot ennek a 6700 m. forint tőkekövetelésének f. évi (1721) 6% kamata képezze. Az alapítványi összeg kiegészítésére még szükséges 1398 m. forint végül az el nem hagyományozott s ezért eladásra kerülő ingóságaim árából vétessék.

12. A főtisztelendő esztergomi főkáptalan felügyelete alatt álló s szent István magyar királyról címzett nagyszombati papnevelő intézetnek 50 r. forintot hagyományozok; 50 r. forint jusson hagyatékomból a nagyszombati Szent Miklós püspök tiszteletére épült érseki templomnak is. A szűz Mária menybemeneteléről (sub titulo Beatae Virginis Mariae assumptae) elnevezett ugyanottani társulatnak 25 r. forintot hagyok; a nagyszombati tanulók, a Sárlos Boldogasszonyról (Visitantis) elnevezett, a bölcsesek, a szeplőtelen fogantatásról (Immaculatae) címzett, a rhetorok, az égi királyné születéséről (Natae Reginae) elnevezett és a syntaxisták kongregációinak, nem különben a bécsi theologusok (pazmániták) és a kolozsvári tanulók Mária társulatának pedig 4—4 aranyat hagyományozok.

13. A csiknagyboldogasszonyi egyháznak, amelyben engem megkereszteltek, régi tornyának felemelésére és megrepedt harangjának újjraöntésére 100 aranyat hagyok. Ez az egyház kapja továbbá püspöki látogatásaim alkalmával használt, kehelyből s annak tányérából, arany és ezüstfonalakból szőtt miseruhából, stólából, manipulusból, övből, miseingből, vállkendőből, bursából, corporaléből, palából, velumból, hordozható oltárkőből (portatile), antipendiumból és oltárterítőkből álló úti felszerelésemet is.

14. Felsőszeli és Szempcz községek egyházainak, amelyeknek egykor mint plebános élén állottam, 25—25 r. forintot hagyok. Utóbbi kapja egyúttal azt a tőkekövetelésemet is, amellyel e községnek néhány lakosa nekem még mindig tartozik. Ezeknek az adósoknak

neve és tartozásuk összege gondosan vezetett naplóból könnyen megállapítható.

15. A kolozsvári Apor-féle szemináriumnak, a nála egy papnövény-ellátására tett s főntebb már említett alapítványom további kiegészítésére, hagyom 12 pár kés-, 8 nagy kanál-, 1 nagy levesmerítő kanál-, 12 kávéskanál-, 2 gyertyatartó-, 2 sótartó- és 4 egymásba illeszthető csészéből álló, asztali ezüstkészletemet is. Ami pedig az egyeseknek el nem hagyományozott s ezért eladásra kerülő gabonámat, borkészletemet és szénámat illeti, úgy az ezek árából befolyó összeget, mint egyéb készpénzemet, tőkekövetelésemet, valamint legutóbb Bécsben 100 r. forintért vásárolt hámjaim s réz és vas szerszámaim árát kegyes alapítványaim összegének kiegészítésére fordítsák. És, mivel biztos tapasztalatból tudom, hogy szeretett fiaim, a lelkészek közül egyesek csekély jövedelmük miatt mennyire nyomorognak és mily szűkös anyagi viszonyok között tengetik életüket, arra kérem végrendeletem végrehajtóit, hogy a ruháim, gabona és bor árából, nem különben a készpénzemből esetleg még mindig fennmaradó összegből bölcs belátásuk szerint e szegény paptársaik segítségére siessenek. Ép így járjanak el ugyancsak ebből az összegből a szegényes, főképp a túlsúlyban protestánsok közelében fekvő egyházakkal szemben is. És itt első sorban az anyagi támogatásra nagyon is rászoruló háromszéki Petőfalva, marosszéki Selye s az udvarhelyszéki Korond és Remete közösségek templomaira gondolok.

16. Jól tudja ugyan a Mindenható, sőt mások előtt sem titok, hogy rozoga állapotban levő károlyfehérvári székesegyházam helyreállítása, kelyhei, szentségtartója, sírboltja, padjai, püspöki trónszékem s annak menyezete, összes ablakai, falai, boltozata, oszlopainak megerősítése, kimeszeltetése, egyházi öltönyeinek s butorzatának beszerzése mennyi anyagi áldozatomba került, de most sem feledkezem meg szeretett jegyesemről, székesegyházamról. Épp ezért ennek jussanak hagyatékomból infuláim, pásztorbotom, miseruháim, dalmatikáim, miseingeim, hat zafir- és 18 briliánssal ékített arany mellkeresztem, arany nyakláncom, 12 gyémánttal körített arany zafirgyűrűm, 18 gyémánttal díszített kék aranygyűrűm, egyszerű vörösköves foglalatú aranygyűrűm, 6 zöld krizolittal és 18 gyémánttal körített arany gyűrűm, aranyozott ezüst tálam és kancsóm, 2 kis ampolnám s az azokhoz tartozó aranyozott ezüst tálcám, egy aranyozott ezüst és egy aranyozott réz pacifikálém. Mindeme tárgyak és ékszerek megőrzésére és biztos helyen való elhelyezésére pedig szolgáljon egy vas- és 4 faládám. Ezeknek a ládáknak, amelyek közül 3 fekete bőrrrel van borítva és vas ékítményekkel van díszítve, egy pedig vörös bagaria bőrrrel van bevonva, tartalmáról pontos leltár veendő fel. Ugyancsak székesegyházamnak hagyom terezenel (=kettősfonálú) selyemből készült s újabb állapotban levő lilaselyem palástomat, hogy abból egy pluvialét készítsenek.

17. A károlyfehérvári székesegyháznak hagyom összes könyveimet is, hogy ezzel az adományommal mintegy alapját vessem meg egy később felállítandó könyvtárnak. Ezekről a könyvekről is pontos

jegyzék készítenő s elhelyezésükre vagy a püspöki palota egyik szobája, vagy pedig a székesegyház egyik helyisége jelölendő ki. A csekélyebb értékkel bíró könyveimből a fiatalabb lelkészeknek és a kolozsvári papnövéndékeknek is juttassanak valamit végrendeletem végrehajtói. Ami pedig breviariumaimat, a gradualeimat, zsoltáros könyveimet és hangszeremet illeti, azokat a székesegyház kórusa kapja.

18. Az asztali üttörát, a két schreibtsicht (így!), a kárpitokat, a függönyöket, vagyis a „firhangh“-okat (így!), a császári párt, a szászországi biborost (= Keresztély Ágost esztergomi érseket), a tizenkét apostolt, Jézust és Máriát ábrázoló faliképeket, saját arcképemet s két szőnyeget utódaim használatára a püspöki palotának hagyom.

19. Utódomnak hagyom hat lovamat hat már használatban levő hámmal és kantárral együtt, hintómat, egy byssus-szövetből készült és 1 damaszselyemből szőtt violaszínű reverendámat, asztali ezüst csöngettyűmet, ébenfa sétatobotmat, 1 vörös selyemövet, violaszínű kalapomat s terezenel-selyem palástomat.

20. A főtisztelendő károlyfehérvári székeskáptalan három tagjának (a negyedik kanonoki stallum ugyanis e végrendelet keltekor üresedésben volt) hagyok 1—1 reverendát és 1—1 hordó bort. Ezenkívül Antalfi János prépost úr kapja hat jácintkővel körített arany zafirkeresztmet, Demeter Márton olvasókanonok úr a kereszten függő isteni Megváltó képével és három gemmával díszített aranykeresztmet, Létay István éneklőkanonok úr pedig egyszerű aranykeresztmet. Aranyozott ezüst keresztmet s nem valódi zafirkővel díszített aranygyűrűmet velem együtt temessék el.

21. Minthogy életemben rokonaim nagyon is csekély anyagi támogatásban részesültek, ezért nekik most, főképp plébános koromban szerzett filléreimből, a következőket hagyom: 1. Katalin nővéremnek, Lukács Péter feleségének 200 m. forintot és ezüst érmekkel díszített, aranyozott ezüst serlegemet hagyom azzal a szigorú kikötéssel, hogy ezt sem ő, sem utódai birtokukból ki ne adják. Ugyancsak ez a nővérem kapja az ágytakarókat, vánkosoakat, két paplant, abroszokat, asztal- és törülközőkendőket, fehérneműmet és egy vörös selyem övet. 2. Sógoromnak, Lukács Péternek, hagyom ezüst körökkel cifrázott kardomat, egy pár pisztolyt, egy puskát, lőtakarómat zablával s tartozékaival együtt, egy vasalt u. n. társzekeret, egy vasláncot és pikkelyes ezüst gombjaimat. 3. Fivéremnek (helyesebben: féltestvéremnek), Borsos Miklósnak hagyok 200 m. forintot, egy puskát, egy karabélyt, egy társzekeret, egy vörös selyem övet, egy hordó bort és egy aranyozott ezüst serleget, amelynek azonban szüntén mindig a család birtokában kell maradnia. Ugyancsak e két rokonom kapja a másoknak el nem hagyományozott összes teheneimet, ökreimet és kancáimat. Azt azonban kívánom, hogy amikor ezeket az állatokat egyenlő arányban maguk között szétosztják, azokból távolabbi rokonaimnak is valamit juttassanak. 4. György János leányának 20 m. forintot hagyok s a teheneik közül is kapjon valamit. Domokos Istvánnak, az itteni harangozónak pedig 50 m. forintot hagyok.

22. A vinczi (=alvinczi) gazdaságomban levő 18 ökröt, 3 vasalt

szekeret, teheneket, sertéseket, gabonát, szénát, bort, stb. adják el s az azokért befolyó összeget kegyes alapítványaim kiegészítésére és temetésem költségeinek fedezésére fordítsák. Benkő István gazdatiszt úr, ha pontos számadást nyújt be, két tinót, egy tehenet és négy sertést, Bencze Ilyés egy tehenet és négy sertést, Vinczi nőcselédem pedig évi bérén felül még 20 m. forintot, egy tehenet és négy sertést kapjon.

23. Összes évibéres belső cselédségem évi bérét fizessék ki s ezen kívül mindenik közülök még 12 m. forintot és egy gyászruhát kapjon. Borsos Miklós fivérem, Lukács Péter sógorom és neje, Katalin nővérem, nem különben nagyobbik leányuk gyászruhájának költségei is hagyatékomból fedeztessenek.

24. Nem évi bérré szegődött szolgaszemélyezetemnek és pedig Torjai Péternek, vagyis Péter deáknak 200 m. forintot, Tatrosi Kristófnak 200 m. forintot és egy szürke lovat, Tamás szakácsomnak 200 m. forintot és egy sárga lovat, itteni (=károlyfehérvári) gazdasszonyomnak pedig egy tehenet hagyok. Ezenkívül jobbágysorsban levő Tamás szakácsom szabaddátételét is kívánom.

25. Kálnoki Antal grófocska (comitellus) úr Öméltóságának, akit utódom kegyelbe is a legmelegebben ajánlok, 1000 m. forintot hagyok, hogy annak évi 6% kamata szükségleteinek fedezésére fordíttassék. Ugyanesak ez a fiatal gróf kapja hagyatékomból azt az órát is, amely-lyel nekem Kunsburg gróf úr tartozik.

26. Kozma József úrnak, az erdélyi udvari kancellária tisztviselőjének, aki nekem oly sok szíves szolgálatot tett, 100 r. forintot, Nagy János úrnak, a szebeni vámhivatal vezetőjének, egykori titkáromnak pedig a kis órát hagyom.

27. A nagyontisztelendő kolozsvári jezsuita atyák új templomára, amelynek falai épp most emelkednek, 500 m. forintot, a károlyfehérvári jezsuita atyáknak és az ugyanittani ferencrendieknek pedig f. évi új terméséből 1—1 hordó bort és 10—10 köből búzát hagyok. Azt is meghagyom, hogy temetésem alkalmával a szegény koldusok között 100 m. forintot osszanak szét.

28. A főtisztelendő károlyfehérvári káptalan három tagjának, u. m. Antalfi János prépost, Demeter Márton olvasó- és Létay István éneklőkanonok uraknak, mint jelen végrendeletem végrehajtóinak, a már fentebb, a 20-dik pont alatt említetteken kívül még a következőket hagyom: 1. Antalfi János prépost úrnak hagyok 10 egyszerű és 1 kettős körmőci aranyat, hiúzprémnel bélelt, mintázott fekete subámat s kékszínű, cirádás s vaskarikákkal díszített ú. n. „kalamáris-ládámat“. 2. Demeter Márton olvasókanonok úrnak, vikáriusomnak hagyok 10 egyszerű, 2 ötös Szent György aranyat, 2 aranyérmet és diófából készült kalamárisládámat. 3. Létay István éneklőkanonok úrnak pedig 10 egyszerű, 1 hármás Szent György aranyat, 2 aranyérmet és kecsimat hat ócska hámmal együtt. Ontálaimat, ontányérimat, nem különben összes nagy és kis asztali tányérimat egyenlő arányban Antalfi János prépost és Demeter Márton olvasókanonok úrak, valamint nővérem, Lukács Péter sógorom és Borsos Miklós fivérem maguk között osszák fel.

29. A még mindig Nagyszombatban levő javaimról külön rendelkeztem s annak végrehajtásával főtisztelendő Illyés János esztergommezei apát urat bízam meg, akinek egy címádát, keresztfogantyújú ébenfabotomat, egy vörös selyem s egy egyszerű vörösfonalból szőtt övemet, s hat vasabroncos hordót hagyok. Arra is felhatalmazom őt, hogy nagyszombati ingóságaimból bármit tetszése szerint kiválaszthat s magának megtarthat. Egy kéréssel is fordulok azonban hozzá, arra kérve őt, hogy, mielőtt halálomról értesül, a nagyszombati székesegyházban lelki üdvömrért egy exequiákkal egybekötött ünnepélyes énekes gyászmisét s ennek tartama alatt az összes mellékoltárokon 2—2 csöndes szentmisét mondasson; e ténykedésért úgy a papságot, mint a zenészeket és harangozókat kellő jutalomban részesítse s a szertartáson résztvevő koldusok között személyenként 2—2 garast osztasson szét.

30. Ennek az utolsó akaratomnak és végrendeletemnek végrehajtóiul a főtisztelendő károlyfehérvári székeskáptalan kanonok úrait és pedig Antalfi János prépost, Demeter Márton olvasókanonok, vikárius és Létay István éneklőkanonok urakat, Magyarországon pedig Illyés János esztergommezei apát urat nevezem ki, teljes bizalommal arra kérve őket, hogy e nem könnyű és sok fáradsággal járó megbízást magukra vállalni s végrendeletem minden pontját pontosan, hiven, lelkiismeretesen és egyöntetűen végrehajtani sziveskedjenek. Fenntartom magamnak azonban azt a jogot, hogy e végrendeletemen bármikor is változtathassak, azt kibővíthessem vagy megrövidíthessem, vagy pótvégrendelettel kiegészíthessem. És ez az én utolsó akaratom, ez az én végrendeletem, amelynek elkészítésénél első sorban is Isten dicsősége, a Boldogságos szent Szűz s az összes szentek tisztelete, a római anyaszentegyház gyarapodása és lelkem üdvössége lebegett szemeim előtt.

Édes Jézusom a te áldott kezeidbe ajánlom lelkemet és arra kérek, hogy töröld el s bocsásd meg bűneimet, végy magadhoz engem s légy angyalaid társaságában az összes mennyei örömek részesévé. Végül Ó császári és királyi Felségének, legkegyelmesebb Uramnak velem szemben oly sokszor tanusított jóságaért és fölötte kitüntető magas kegyeiért leghálásabb köszönetemet fejezem ki s hódolatteljes tisztelettel és alázattal még azért az utolsó kegyéért esedezni bátorodom, hogy császári, királyi és fejedelmi hatalmánál fogva ezt a végrendeletemet összes pontjaival és záradékaival együtt legkegyelmesebben megerősíteni kegyeskedjék. E kegyéért, azt kívánom, nyújtsa minél hosszabbra s tegye állandóan boldoggá és szerencsésé úgy Ó Felsége, mint a fenséges császári család életét a Teremtő. Amen.

Kelt Károlyfehérvárott, püspöki palotámban, az Úr 1721. évében, szeptember hó 5-ikén.

Mártonfi György s k.

(P: H.)

Előttünk, mint tanúk:

Antalfi János,

az erdélyi károlyfehérvári székeskáptalan prépostja
és kanonokja s. k.

(P. H.)

Demeter Márton,

az erdélyi székeskáptalan olvasókanonokja s a méltóságos
és főtisztelendő Püspök úr vikáriusa s ált. ügyhallgatója s. k.

(P. H.)

Létay István,

a károlyfehérvári székeskáptalan éneklőkanonokja s Szent
Mihály egyházának jelenlegi plebános s. k.

(P. H.)

Váradi Miklós,

az erdélyi káptalani levéltár requisitora, nemes Fejér-vár-
megye hűtös jegyzője, akit maga a végrendelező élő szóval
kért föl a megjelenésre s eme végrendelet aláírására s. k.

(P. H.)

Miksa György,

nemes Fejér-vármegye hűtös assessora s. k.

(P. H.)

II.

Csikszentmártoni Antalfi János báró, erdélyi püspök végrendelete.

Mi alulírottak jelen okiratunkkal papi becsületszavunkra állítjuk
s hitelesen bizonyítjuk, hogy méltóságos és főtisztelendő csikszentmár-
toni Antalfi János báró, erdélyi püspök úr, ki már hosszabb idő óta
súlyos betegségben szenved s testi erejét napról-napra mindinkább
gyöngültni érzi, bennünket magához hivatott s előttünk ép elmével s
öntudatának teljes birtokában egész vagyonáról Károlyfehérvárott,
püspöki palotájában az Úr 1728-ik évében, június havának 8-ik napján
a következőképpen végrendelezett:

1. Ő császári és királyi Felségének, legkegyelmesebb Uramnak
károlyfehérvári raktára részére 300 köböl buzát hagyok.

2. Hat fekete lovamat, hintómat s az elődömtől örökölt öltönyeimet utódomnak hagyom.

3. Összes csekély készpénzemet, másoknál fennálló pénzkövetelésemet, a még utólag esetleg befolyó járandóságomat, továbbá mindenemű gabonámat, boromat, szénámat, ezüstneműmet, hét sárga igáslovamat és kocsimat a károlyfkehérvári székesegyháznak hagyom. Mindezeket értékesítsék, az ekképen befolyt összeget állandóan gyümölcsöztessék s annak évi kamatait mindig a már előbb említett székesegyház szükségleteinek fedezésére fordítsák.

4. Aranyozott ezüst kelyhemet s annak hasonló fémből készült patenáját, nemkülönben a kisebb értékű miseruhámat a szent Márton püspök-hitvalló tiszteletére épült csikszentmártoni templomnak hagyom.

5. A kolozsvári plebánián levő órámat, nemkülönben azt az órát, amelyet 70 r. forintért Bécsből hozattam, valamint a kis fali órámat is adják el s az így befolyt összeget szintén állandóan a károlyfkehérvári székesegyház javára gyümölcsöztessék.

6. Mindent, ami temetésem költségeinek fedezése s cselédségem évi bérének kifizetése után még fennmarad, adjanak el, az így nyert összeget értékesítsék s annak kamatait mindig a károlyfkehérvári székesegyház szükségleteinek fedezésére fordítsák.

7. Házi szolgaszemélyzetem évi bérét pontosan fizessék ki és, ha utolsó negyedévi illetményem (angaria mea) befolyik s a károlyfkehérvári császári katonai rakárnak legutóbb szállított búzám árát is kifizetik, még bérükön felül is valamit juttassanak nekik.

8. Temetésem sok költségbe ne kerüljön és, ha csak lehetséges, három napnál későbbi időre ne halasszák azt.

Kelt Károlyfkehérvárt, a püspöki palotában, az Úr 1728-ik évében, június hó 12-ikén.

Demeter Márton,

a károlyfkehérvári székesegyház prépostja és kanonokja s. k.

(P. H.)

Nagy Pál,

a károlyfkehérvári székesegyház éneklőkanonokja s. k.

(P. H.)

Lukács András,

a károlyfkehérvári székesegyház örkanonokja s. k.

Hogy a fönntebb leirt pontokat a méltóságos és főtisztelendő Püspök Úr előtttem épp így sorolta föl, bizonyítom

P. Mayr György,

a károlyfkehérvári jezsuita rendház főnöke s. k.

III.

Zorger Gergely báró, erdélyi püspök végrendelete.

Az Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében. Amen.

En Zorger Gergely báró, Isten és az apostoli Szentszék kegyelméből Erdélynek püspöke, Ő császári és királyi Felségének álladalmi — s az erdélyi királyi Kormánysház valóságos belső titkos tanácsosa, gyakran elgondolva azt, hogy amily biztos alig néhány évre terjedő földi életünk elmúlása, épp oly bizonytalan halálunk ideje és órája, netalán utóbb felmerülő bonyodalmak és félreértések kikerülése végett, gyöngé testtel ugyan, de ép elmével és öntudatom teljes birtokában Istentől, a földi javak kegyes Adományozójától nyert csekély vagyonomról következően végrendelekem:

1. Mindenek előtt Istennek, az én Teremtőmnek végtelen jóságáért leghálásabb köszönetemet fejezem ki s Krisztus drága vérével megváltott bűnös lelkemet kegyelmébe ajánlom, arra kérve Őt, hogy engem is az én Uram, Jézus Krisztus érdemeiért s a Boldogságos szent Szűz s az összes szentek közbenjárására az örök béke és boldogság honának részesévé tegyen. Sokat szenvedett s sok viszontagságon átesett testemet pedig a keresztény katolikus anyaszentegyház szertartása szerint adják át az anyaföldnek, amelyből alkottatott és egy énekes s minél több csöndes szentmiseláldozat bemutatása után a Szent Mihály főangyal tiszteletére épült károlyfehérvári székesegyháznak főoltára alatt fekvő sírboltjában temessék el. És most itt is ünnepélyesen kijelentem, hogy én csakis abban a szent hitben akarok meghalni, amelyet a római katolikus és apostoli egyház tanít és magáénak vall, amelyben az összes szentek kimultak és amelyet a vértanúk egész serege kiontott vérével erősített meg.

2. Nagyon is jól tudom ugyan, hogy mily nagy hálára kötelezett engem Ő császári Felsége jósága, akinek különös kegyéből tehettem csak fejemre Erdély főpásztori süvegét; sőt az is kétségtelen előtttem, hogy ezt a hálámat Vele szemben méltóképpen is most kifejezésre kellene juttatnom: ámde — sajnos — erre csekély vagyonom nekem megfelelő módot nem nyújt. Ezért csakis arra szorítkozhatom, hogy a császári katonaság céljaira a károlyfehérvári raktárnak 500 köböl búzát, 1000 r. forintot, a már jogerősen megítélt, de még Benkő István alvinczi gazdatisztém által fel nem vett 500 r. forintot és püspöki jobbagyaim gabona- és bortartozását hagyom.

3. A főtisztelendő károlyfehérvári szeretett káptalanomnak 2000 r. forintot hagyok azzal a kéréssel, hogy ezt az összeget biztos helyen gyümölcsöztessék s évi kamatjai fejében érettem minden hónap első szabad napján, a votivmisék szokásos idejében, choraliter egy énekes szentmiseáldozatot mutassanak be az egek Urának. A kamatokból azonban csakis a jelenlevő kanonok urak részesüljenek.

4. Erdélyi egyházmegyém összes világi (Petrinus) plebánosai és káplánjai között lelkem üdvéért azonnal 1000 r. forintot osszanak ki.

5. Temetési költségekre 1000 r. forintot hagyok.

6. Az egyházmegyéim területén működő szent ferencrendi atyáknak 300, a minorita atyáknak 200, a bulgarita vagy observans atyáknak 200, a trinitarius atyáknak 200, a pálosrendi atyáknak 100 és a kegyesrendi atyáknak 100 r. forintot hagyok.

7. Károlyfehérvári drága székesegyházamnak szükségleteire és alapjára 2000 r. forintot hagyok.

8. Ugyanennek a székesegyháznak hagyok még további 1000 r. forintot azzal a meghagyással, hogy ebből az összegből részére 1 szentségtartót (monstrantia), nagyoltára elé pedig 1 lámpát és 1 aranyozott ezüst pacifikálét szerezzen be a káptalan. Ugyancsak ennek a templomnak egy pluviáléra, egy miseruhára, nagyoltára elé egy antependiumra és dalmatikákra még 800 r. forintot hagyok.

9. Alsómeczenzéf templomának alapjára, amely Isten különös kegyéből kizárólag az én költségemen épült s amelyet oltárokkal és orgonával is én láttam el, 1000 r. forintot hagyok azzal a kénésszel, hogy ezt az összeget Meczenzéf városa gyümölcsöztesse s annak évi 6% kamatait, vagyis 60 r. forintot a mindenkori helybeli lelkész kezéhez az ő és az egyházbíró (ecclesiae iudex) közös nyugtájára fizesse ki.

10. Meczenzéfi rokonaimnak, ideértve Mártont is, a kit az ottani lakósok Luthernek is hívnak, és gyermekeit, 500 r. forintot hagyok azzal, hogy ennek az összegnek arányos felosztása rokonaim családi állapotának és a rokonsági foknak figyelembe vétele mellett történjék.

11. A nagyszombati Collegium Rubrum gyertyaszentelő Boldogasszonyról (sub titulo Mariae purificatae) címzett társulatának 300, a kassai nagyobbik Mária-társulatnak 100, a kolozsvári Mária-kongregációnak 100, a károlyfehérvári „de agonia”-ról elnevezett társulatnak 100 s végül a károlyfehérvári trinitariusok legszentebb skapuláréről címzett társulatának 100 r. forintot hagyok.

12. Egyházmegyéim elaggott papjai, vagy ezeknek hiányában szegény plebánosai részére 1000 r. forintot hagyok, hogy ennek az összegnek évi kamatait, vagyis 60 r. forintot, anyagi gondjaik némi enyhítésére fordítsák. Magának a tőkének kezelésével a főtisztelendő káptalan, vagy a vikárius úr bizassék meg.

13. A károlyfehérvári székesegyház épülőfélben levő nagy orgonájának befejezésére és kifizetésére 1000r. forintot hagyok.

14. A borból, búzából és más terményekből utódomat illető részt hasítsák ki, a még reám eső részt pedig, nem különben a saját pénzemen vásárolt s még Egerből magammal hozott ezüstneműmet a Mártonfi-féle-alapítvány kiegészítésére értékesítsék, hogy ez által a székeskáptalan hatodik kanonoki stallumának felállítása is lehetővé váljék. Saját pénzemen szerzett mellkeresztjeimet és gyűrűimet a püspökségnek és a károlyfehérvári székesegyháznak hagyom.

15. A károlyfehérvári kanonok uraknak személyenként 3 aranyat és 40 vödör bort hagyok.

16. Temetésem napján úgy a plebános urak, mint a szerzetesrendi atyák tisztességes ebédet kapjanak.

17. Összes évibéres belső szolgaszemélyzetemet fizessék ki s közü-

lük az idősebbek és hűségesebbek évi bérükön felül még gyászruhát is kapjanak. Azokat a mesterembereket, akik velem szemben esetleg még fennálló követeléseiket kellően igazolni tudják, elégítsék ki. A szegények és koldusok között pedig, akikről, ha megfélemlkezünk, vétkes mulasztást követnénk el, temetésem napján pénzt, búzát és szalonát osszanak ki.

18. Eme végrendeletem végrehajtóiul főtisztelendő Demeter Márton nagyprépost és Kastal János vikárius, károlyfehérvári kanonok urakat jelölöm meg és nevezem ki, akiknek személyenként 24 aranyat és 100 vödör bort hagyok arra kérve őket, hogy ezt a végrendeletemet híven és lelkiismeretesen végrehajtani sziveskedjenek.

Teremtő Istenem! áldott kezeidbe ajánlom lelkemet, vedd magadhoz azt, hogy angyalaid társaságában dicsérhessen és dicsőíthessen Téged a mennyei paradicsomban, az örök béke és boldogság hazájában. Végül Ó császári Felségének, legkegyelmesebb Uramnak, irántam tanúsított jóságáért legforróbb hálámat fejezem ki és hódolatteljes tisztelettel még csak azt az utolsó kegyét kérem, hogy ezt a végrendeletemet összes pontjaival és záradékaival együtt császári, királyi és fejedelmi hatalmánál fogva legkegyesebben helybenhagyni és megerősíteni sziveskedjék. Mely kegyéért teljesítse a Mindenható összes óhaját, adjon Neki hosszú életet és boldog uralkodást. Amen.

Kelt Károlyfehérvárott, püspöki palotámban, az Úrnak 1739. évben április hó 6-ik napján.

Báró Zorger Gergely,
erdélyi püspök s. k.
(P. H.)

Hogy a fönntebbi pontokba foglalt okirat tényleg Erdély nagyméltóságú és főtisztelendő Püspökének, legkegyesebb főpásztor urunknak végrendeletét tartalmazza, saját aláírásainkkal és szokásos pecsétjeinkkel igazoljuk.

Kelt ugyanott, ugyanabban az évben és napon.

Demeter Márton,
a károlyfehérvári székesegyház nagyprépostja
és kanonokja s. k.
(P. H.)

Kastal János,
a károlyfehérvári székesegyház éneklőkanonokja s. k.
(P. H.)

Csicsókeresztúri Torma István,
a károlyfehérvári székesegyház örkanonokja és püspöki
vikárius s. k.
(P. H.)

Poncin János Tódor,
a károlyfehérvári székesegyház kanonokja s. k.
(P. H.)

Boér Imre,
hátszegi plebános és apostoli főjegyző s. k.
(P. H.)

IV.

Szalai Sztojka Zsigmond Antal báró, erdélyi püspök végrendelete.

Alulírott, minthogy halálomnak, melyet Isten szent akaratában való megnyugvással bármikor is örömmel fogadok, idejét és óráját nem tudom, ép elmével és öntudatom teljes birtokában vagyonomról következően végrendelkezem:

1. Krisztus vérének árán megváltott bűnös lelkemet alkotójának, Teremtő Istennek adom vissza, buzgó imáimban arra kérve Őt, hogy azt választottjai közé sorozni s mennyei boldogságuk részesévé tenni kegyeskedjék. Testem pedig térjen vissza az anyaföldre, amelyből alkották s este, csöndben, minden gyászpompa, kíséret és címerek nélkül, egykori székesegyházam belsejében ásott mély sírba temessék el. Megtiltom, hogy bárki is akár rokonaim, akár alkalmazottaim közül érettem gyászruhát öltön magára.

2. Mesterkanonoki alapítványom terhének könnyítésére 1000 m. forintot hagyok azzal a meghagyással, hogy ennek az összegnek, amely jelenleg is évi 6%-kal gyümölcsöszik, évi kamatait csakis alapítványaimnak a székeskáptalan tagjai sorából választott mindenkorai gondnoka élvezze.

Hat szegény árva javára tett alapítványom gyarapítására ugyan csak 1000 m. forintot hagyok, hogy annak már most is 6%-ot hajtó kamatját minden egyes árva mindaddig élvezze, amíg csak tanulmányait teljesen be nem fejezi. Összes butoraimat és egyéb ingóságaimat értékesítsék s a befolyt összeget készpénzemhez s kánonilag részemre megállapított nyugdíjammal esetleg még engem illető részéhez csatolják. Az így előálló összegből aztán első sorban is fizetési alkalmazottaimat elégítsék ki, akik azonban ezen felül még egy teljes évi fizetést is kapjanak. A többi összeget pedig három részre osszák. Ezek közül az első harmadot szentmisékre s egyházmegyém ama szegényeinek támogatására fordítsák, akik, noha a vikárius úr és a főtisztelendő szentszék véleménye szerint erre legérdemesebbek, szegyenlik a koldulást. A második harmadot a székesegyház kapja. A harmadik harmadot végül rokonaim részére már régebben letett 15.000 m. forint tőkéhez csatolják, évi kamatait pedig Lajos báró, fivérem és Zsigmond báró unokaöcsém rendelkezésére bocsássák, hogy azokat aztán maguk között egyenlő arányban oszthassák fel. Ha a két rokonom közül az egyik magtalanul mulnék ki, ebben az esetben a másik még életben

levő, ha pedig ez is fiúörökösök hátrahagyása nélkül zárná le örök álmra szemeit, akkor a károlyfehérvári Irgalmas Szamaritánus-ról címzett szegényekháza élvezze egyedül e tőke összes évi kamatait.

3. Egyházi ékszereimet és templomi ruháimat a székesegyháznak, a káplánom használatában levő kelyhemet, misekönyvemet és egyházi öltönyeimet az Irgalmas Szamaritánus-ról címzett szegényekháza kápolnájának, összes könyveimet pedig a károlyfehérvári, Megtestesült Bölcseségről elnevezett papnevelő intézetnek hagyom.

4. Különböző köziratokba foglalt alapítványaim gondozásával és kezelésével a főtisztelendő székeskáptalant bízom meg azzal a kéréssel, hogy a több városnál gyümölcsöző tőkéket ne bolygassa és azokat fel ne mondja. A városoknak úgyis, ha terheiken könnyíteni és a kamatfizetéstől szabadulni akarnak, bármikor jogukban áll a tőke visszafizetése. A főtisztelendő székeskáptalan a tőkéket sem kisebb tételekben, sem magánfeleknél ne gyümölcsöztesse, hanem csakis városoknál, vagy ezek hiányában Magyarország területén tehermentes ingatlannal bíró s kellő fedezettel rendelkező mágnásoknál és főuraknál kamatoztassa. Azzal sem értenék egyet, sőt az egyenesen akaratom ellenére történnék, ha a főtisztelendő székeskáptalan a tőkét a csak évi kamatok felvételére jogosult rokonaimnak adná ki és kezelését őrcejük bízna. Ezzel ugyanis teljesen illuzóriussá tenné az Irgalmas Szamaritánus-ról címzett szegények házának azt a jogát, amely szerint ő lép rokonaim jogainak örökébe, ha velük családom férfiága sírba száll.

5. E végrendeletem végrehajtásával a főtisztelendő székeskáptalant bízom meg azzal a kéréssel, hogy ennek foganatosítására kebeléből két tagot válasszon, akiknek ebbeli fáradozásáért személyenként 12 darab aranyat hagyok.

Kelt Medgyesen, 1769. május 3-ikán.

Szalai báró Sztojka Zsigmond Antal,
volt erdélyi püspök s. k.

(P. H.)

Roth István,
a nagyméltóságu végrendelkező úr káplánja s. k.

(P. H.)

P. Vadász Béla,
a medgyesi kegyesrendi rendház főnöke s. k.

(P. H.)

Pótvégrendelet.

1. Breviáriumomat, imakönyveimet, papi öltönyeimet, vagyis reverendáimat káplánomnak, a többi ruháimat pedig komornikomnak hagyom.

2. Fehérneműmet, ágytakaróimat, vánkosaimat, lepedőimet és asztalneműmet káplánom, komornikom és szakácsom maguk között állásuk szerint osszák fel.

3. Tizenkét ezüst késemet, nem különben a kis tokban levő tizenkét ezüst kanalamat és nagy asztali órámat Lajos báró fivőremnek hagyom azzal a kéréssel, hogy ő is majd utóbb ezeket Zsigmond báró unokaöcsémnek adja, vagy hagyja. A többi összes ingóságaimat az apróságok kivételével, amelyeket házi személyzetem maga között szétoszthat s magának megtarthat, értékesítsék s a befolyt összeget a végrendeletben megjelölt célokra fordítsák.

Medgyes, 1769. május 7-ikén.

Szalai báró Sztojka Zsigmond Antal,
vált erdélyi püspök.

(P. H.)

Aboríték külsején: „A főtisztelendő székeskáptalannak adják át, de csak halálom után bontsák fel.”

V.

Bajtay József Antal báró, erdélyi püspök végrendelete.

Utolsó rendelkezésem arra az esetre, ha útközben, mielőtt Aradot elérném, vagy ott, jobblétre szenderülnék.

Mindenek előtt következő tartozásaim vannak:

A váci kegyesrendi atyáknak tartozom —	10.000 r. forinttal
A debreczeni kegyesrendi atyáknak tartozom	2.500 r. forinttal
Teljhatalmú megbizottamnak szent György napján fizetendő — — — — —	2.000 r. forint
Issekutz Antal és Gergely fivérek üzletének a részemre szállított áruk fejében tartozom	4.000 r. forinttal
A Szamosújvár és Erzsébetváros városoktól nevemben kölcsönzött, de előttem mindig gondosan eltitkolt 4000 forint tizenkét évi 4%-os kamatja fejében tartozom — — — — —	960 r. forinttal

Tartozásom végösszege tehát 19.860 r. forint

Ez a tartozás azonban készpénzemből nemcsak könnyen törleszthető, hanem azonkívül még marad — — — — — 4000 r. forint

Ha pedig ezüstkészletemet, fehérneműmet és a többi, jelenleg szekerekre rakott ingóságaimat (ékszerládikám, könyvtáram, két földtekém és feszületes óram kivételével) értékesítik s ezt az összeget a pozsonyi prépostság pénztárában fekvő illetményemhez csatolják, köny-

nyen még további 5000 r. forintot nyernék úgy, hogy tényleges vagyonom végösszege 9000 r. forintra tehető.

Ezt az összeget a főtisztelendő káptalanra hagyom a következő megszorításokkal:

1. Fizessen Konrádnak és Jánosnak, két régi szolgámnak személyenként 400 r. forintot; másik három férfieselédemnek pedig bérükön felül adjon még 6—6 aranyat.

2. Fizessen Lukács János szovátai plebánosnak 200 r. forintot.

3. Fizessen Szent Ferenc mindkét rendje pátereinak mielőbb elmondandó szentmisékre 150 r. forintot.

4. Fizessen a székelyföldi plebánosoknak 250 r. forintot.

5. Fizessen a Szebenben, Károlyfehérvárott és Kolozsvárott lakó háziszegény családoknak 50—50 = 150 r. forintot.

6. Fizesse ki végül a holttestem viasszaszállítása és temetése alkalmával fölmerült költségeket.

Mint ennek az egyházmegyének legutolsó papját úgy temessenek el a székesegyház sírboltjába. Sírüregemet csak egy síma érclap fódje, amelynek fölirata azonban életkorom („most 56 éves és 16 napos vagyok”) és annak fölemlítésén kívül, hogy mennyi ideig állottam az egyházmegye élén, semmi egyebet ne tartalmazzon.

A fentti összegek kifizetése után még körülbelül 6974 r. forint fog a főtisztelendő káptalan rendelkezésére állani. Elből 3000 r. forintot mint tőkét biztos helyen s lehetőleg legelőnyösebben gyümölcsöztessen s annak a káptalan összes tagjai között egyenlő arányban fölosztásra kerülő évi kamatai fejében a nyolc kanonok úr mindenike lelki üdvömért évenként 3—3 csöndes szentmisét mondjon. Ezt azonban úgy osszák be maguk között, hogy minden egyes hónapra 2—2 szentmise essék.

A többi összeget a főtisztelendő székeskáptalan, bölcs belátása szerint, vagy az egyházmegye, vagy a székesegyház, vagy a káptalan, vagy pedig, tekintetbe véve a mostani viszonyokat, mind a három javára fordíthatja.

A főtisztelendő káptalan lelkiismeretét továbbá azzal a kéréssel terhelem meg, hogy mihelyt ingóságaim között a „comburenda“ (=el kell égetni) jelzésű csomagra bukkan, azt felbontatlanul és anélkül, hogy annak tartalmába magának a legesekélyebb bepillantást is engedné meg, azonnal hamvassza el. A fekete burkolatú kineveztetésem, rangemelésem stb. iratait tartalmazó köteget pedig, mihelyt arra biztos alkalom kínálkozik, küldje el unokaöcsémnek, Sándor Antal bárónak. Ami pedig a többszörösen lepecsételt, fehér borítékú s Ő Felsége a királynő hozzám intézett magánleveleit tartalmazó csomagot illeti, ennek iratait a főtisztelendő káptalan gondosan nézze át. Közülök aztán azokat, amelyek a nagy királynő szívjóságáról tanuskodnak és nekem kiváltképpen becsületesre válnak, ugyancsak említett unokaöcsémhez juttassa. Éme levelek másolatait s az el nem küldöttek eredeti példányait a főtisztelendő káptalan magának továbbra is megtarthatja. Végül nagykiterjedésű levelezésemet is alapos tanulmány tárgyává tegye s csak azokat a leveleket őrizze meg, amelyek tetteim

megértésére s azok rugóinak megismerésére egyaránt alkalmasok, a többit pedig, mint kevésbbé értékest hamvassza el.

Lepecsételt ékszerládikámat, amelybe színarany és aranyozott ezüst tárgyait, briliánsgyűrűmet, két másik gyűrűmet, órámat, szelencémet stb. raktam, küldjék el a már ismételtten említett báró unokaöcsémnek azzal a meghagyással, hogy ő a kis ismétlőórát Haller Gábor gróf úr Ó Excellenciájának, a nagy, kövekkel kirakott ismétlő órát pedig nejének, a grófnő Ünagyméltóságának adja át mint tőlem eredő emléktárgyakat. A többi ékszert pedig részint két nővére s azok gyermekei, részint felesége és saját gyermekei között ossza szét.

Pozsonyban levő könyvtáramat, két földtekémet, feszületet órámat s összes nálam levő könyveimet a kegyes tanítórend magyarországi tartományának hagyom, arra kérve a tartományfőnök urat, hogy azokat bölcs belátása szerint egyik rendháznak juttassa. A könyvek közé vegyült iratokat pedig anélkül, hogy azokat elolvassná, hamvassza el.

*Noha ez az irat halálos betegségem miatt nélküli egy rendes végrendelet alaki kellékeit, mégis papi becsületszavamra kijelentem, hogy az minden egyes pontjában a leghívebben fejezi ki utolsó akaratomat.**

Kelt Alvinczen, 1772. december 30-ikán.

Bajtay József Antal s. k.

(P. H.)

Alulírottak ezennel igazoljuk, hogy végrendelkező erről az íratról, amelyet előtte előbb érthetően felolvastunk, kijelentette előttünk, hogy az tényleg utolsó rendelkezését tartalmazza és mint ilyent jelenlétükben alá is írt és szokásos pecsétjével látott el.

Kosa Ferenc,

a károlyfehérvári székeskáptalan kanonokja s. k.

(P. H.)

Szabó Mihály,

a károlyfehérvári székeskáptalan iskoláskanonokja s. k.

(P. H.)

VI.

Németújvári Batthyány Ignác gróf, erdélyi püspök végrendelete.

1798. november hó 15-én nagyméltóságú gróf Püspök úr a következő nyilatkozatot (fassio) tette előttünk:

1. Azt akarom, hogy székesegyházam sírboltjában temessenek el.
2. Halálom esetére a Rómából kapott fölhatalmazásomat „faculta-

* Ez a három utolsó sor végrendelkező sajátkezű írása.

tes quinquennales“, a szentszék újabb intézkedéséig Fangh István olvasókanonok úrra ruházom.

3. A bánáti birtokok rendezésére maga a donáció már módot nyújt.

4. A káptalannak ahhoz az álláspontjához, hogy a csillagászt (=gyulafehérvári csillagda vezetőjét) az általam előírt módozatok szerint iktassák a székeskáptalan tényleges tagjai sorába, ezennel hozzájárulok és megengedem, hogy az új kanonok esküjét az olvasókanonok úr, mint helyettesem előtt, tehesse le.

5. Udvari prefektusomnak azzal a feltétellel, hogy életem végéig engem híven szolgál, 5000 forintot ajándékoztam, de meg nem adtam. Ha tehát ezt a feltételt teljesítette, az összeget fizessék ki neki, de kamatok nélkül, mert ezeket eddig is tőlem mindig pontosan megkapta.

6. Komornikomnak egy kertet ajándékoztam azokkal a tartozékaival együtt, amelyekkel magam is vettem. Minthogy ő és sógora is nyomdászok és mindketten engem állandóan híven szolgáltak, nekik ajándékozom könyvnyomdámát is azzal a kikötéssel, hogy ennek fejében ők is a directoriumokat és egyházmegyei körleveleket ingyen kinyomatni és Kollisit eltartani kötelesek.

7. Hangszereimet és hangjegyeimet székesegyházamnak ajándékozom.

Előttünk:

Fangh István,
olvasókanonok s. k.

Burián Mihály,
mesterkanonok s. k.

VII.

Csikmindszenti Mártonfi József erdélyi püspök végrendelete.

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Az Írás eme velős szavain „Cogitavi dies antiquos, et annos aeternos in mente habui“ gyakran elgondolkozva, nehogy a földi javak miatti gond örök álmomat és síri nyugalمامat zavarja s nehogy halálom után nehézségek merüljenek fel, még kellő időben szorgalommal szerzett s így minden tekintetben jogos tulajdonomat képező vagyonomról rendelkezni akarok.

Nehogy azonban abban az esetben, ha mint erdélyi püspök Magyarországon hunynám le szemeimet örök álomra, végrendeletem megerősítése nehézségekbe ütközzék, előre kell bocsátanom, hogy a Kollonitz-féle megállapodás (Conventio Kolonitziana) egyáltalában az erdélyi püspökökre nem vonatkozhatik, amennyiben a magyar egyházak legfőbb Kegyúra 1775. július 13-ikán 874. szám alatt kelt kegyes rendeletével (mely a kormányszéki levéltárban is 1775. évi 5886. szám

alatt megjelölhető) nekik szabad végrendelkezési jogot engedélyezett és eme joguk gyakorlásában őket sem előbb, sem utóbb senki sem háborgatta.

Arról pedig, hogy a végrendelet érvényességéhez örökös beállítása (haeredis institutio) korántsem szükséges, már erdélyi törvényeink is világosan tanuskodnak. Sőt az is kiolvasható ezekből, hogy már három tanú is elégséges.

Ami hagyatékomat illeti, hogy az tekintélyes összegre nem rughat, már abból is kitűnik, hogy én, noha, mielőtt Erdély főpásztori süvegét fejemre tettem volna, kormányzóki tanácsos és szerbiai püspök voltam, de mivel e püspökség után még egy fillérnyi jövedelmem sem volt, kormányzóki tanácsosi fizetésem pedig alig volt elegendő állásomnak megfelelő életmód folytatására, üres zsebbel s teljesen vagyontalanul ültem be Erdély püspöki székébe. Így történt aztán, hogy már első kiadásaimat is első évi gabonaterméseim árából kellett fedeznem. Sőt, mi több, e nehézkezdet nyomán követtem költséges útjaim, hosszas bécsi tartózkodásom, a bécsi és pápai udvaroktól reám kirótt magas és súlyos illetékek, amelyeknek elengedéséért (amint ezt elődeim tették) már csak azért sem folyamodhattam, mivel maga a trón is épp abban az időben válságos időket élt át, az egyháznak száműzésben élő feje pedig csakis a püspökök alamizsnájából tengette életét. Ehhez járult az a mindig híven követett elvem is, hogy kerüljem az adósságcsinálást s ne áhítozzam mások dícsérete után olyan tetteimért, amiket csakis kölcsönvett pénz segítségével lettem volna képes véghezvinni; mert — szerintem — mindig többet árt az embernek a hitelezők átka, mint amennyit használ az idegen pénzen vásárolt magasztalás. Hát azt hallgassam-e el, hogy főpásztori működésem első percétől kezdve mindig különös gondot fordítottam a püspöki birtokok gyarapítására s azok javítására? Saját pénzemen több szőlőt vásároltam, néhányat pedig visszaszereztem. Új gazdasági épületeket emeltettem s a már meglévőket kijavíttattam. Benedek községben a Balázsi-féle birtokot vásároltam meg s azon nemcsak új lisztőrlő- és ványolómalmot építtettem, hanem még pálinkafőzdét is állítottam fel. Károlyfehérvárott a várban, ahol a püspökségnek italmérési joga volt, koresmahelyiségről gondoskodtam s e célra saját pénzemen egy házat vásároltam. Ezt ugyan rozoga állapota miatt nem sokára le kellett bontatnom, de helyébe azonnal újat emeltettem. Ugyancsak a várban a püspökség részére megvettem a Szebeni-féle házat is. Az alsó városban az iskola részére házat vásároltam s azt a tanítás céljaira teljesen felszereltem. A plébános részére kertet vettem s azt a szükséges majorsági épületekkel is elláttam. Magyarigenben új templomot építtettem. Ponor községben az Oroszi-féle birtokot szereztem meg jobbágyaival együtt. Ugyanott Pogány Fáni úrnőt is sikerült rábírnom arra, hogy megfelelő összeg ellenében jobbágyaitól a püspökség javára mondjon le. Hogy Felsőgárd községben mi mindent tettem, azt hiszem, az eléggé köztudomású.

A veszélyben forgó s nagyon is kérdésessé vált püspöki birtokokat megmentettem, az alvinczi birtokokat pedig, még hosszabb utazá-

soktól sem riadva vissza, sok utánjárás után tetemes anyagi áldozattal a székesegyháznak megszereztem. Hogy mennyi pénzembe került az a négy magyar országgyűlés, amelyeknek ülésain nemcsak résztvettem, hanem egyházam részére még sok előnyt is kivívtam, az mindenki előtt közismert.

Az elődöm halála után beállott bonyodalmak is nagyban hozzájárultak anyagi erőm csökkentéséhez. Hagyatékát ugyanis több oldalról pörrel támadták meg. És, ami még kellemetlenebb, ezek a pörök még mai napig sem fejeződtek be s a debreczeni bíróság perdöntő ítélete napról-napra késik. Már pedig mindaddig, amíg a hagyatékot a zár alól föl nem oldják, úgy a papnövelde, mint a csillagda az őket jogosan megillető kamatjövedelemtől, amellyel néhai elődöm, mint adósuk nekik tartozik, teljesen elesnek. Ily körülmények között pedig mindkét intézet fenntartásának s épületeik kijavításának terhe csakis az én vállaimra nehezedik. Hogy már eddig is mily nagy anyagi támogatásban részesítettem a papnöveldét, azt nemcsak a szeminárium rektorai tudják, hanem a székeskáptalan is, hisz előttük fekszik s ő őrzi a papnövelde javára tett adományomról szóló közokiratot. Kolozsvárt, mint e célra legmegfelelőbb helyen, a liceum épületében csillagdat állíttattam fel s annak vezetőjét állandóan segélyeztem. Katonai célokra is sokat áldoztam. Hisz nem titok, hogy a trón és haza érdekében részint önként felajánlott, részint pedig reám kirótt adományaim mily tetemes összegre rugnak. E célra ajándékoztam, néhány asztali evőeszköz kivételével, összes ezüstművet, az 1809. évi nemesi fölkeléskor (az insurrectio idejében) 40 és a folyó 1813-ik évben 11 lovamat, 30.000 r. forintot és sok más egyebet. A rendesen mindig sok költségbe kerülő „canonica visitatio“-k alkalmával szétosztott segélyösszegeket épp úgy nem említem, mint ahogy hallgatással mellőzöm azokat a tetemes összegeket is, amelyeket a székesegyház helyreállítására, a bankjegyek értékesítése folytán felére apadt vallásalap kiegészítésére, a nagy drágaság idejében nélkülözéseknek kitett szegény plebánosok, segédlelkészek és tanítók segélyezésére fordítottam. Miért is említeném, hisz mindezt a Mindenható az élet könyvébe úgy is följegyezte, És végül, aki ismeri ugyan szerény, de főpapi állásomnak mindenben megfelelő életmódomat s eképp mégis elég költséges háztartásomat, azt hiszem, hogy egyáltalában nem fog csodálkozni hagyatékom csekélységén.

Az a vagyon tehát, amelyről végrendelkezhetek, püspöki birtokaimon esetleg még található készpénzből, halálom napjáig esedékes illetményeimből és abból az összegből áll, mely a butorok, mindennemű gabona, bor, széna, tűzifa, marha és egyéb állatállomány árából lelkiismeretesen foganatósított árverés útján be fog folyni. Eme végrendeletem végrehajtására a csillagász-kanonok urat, továbbá titkáromat és ceremóniáriusomat kérem föl, akik aztán maguk mellé véve egy idegen számvevőt, tisztjeimet pontos számadás benyújtására szorítsák, minden ingóságomat értékesítsék s a befolyt összegből a hagyatékot terhelő tartozásokat vonják le. E tekintelben a székeskáptalan és a kincstári kamara megbízottjainak szíves közreműködése mellett, első

sorban is utódom részére az a 5000 r. forint értékű alapfölszerelés hasítandó ki, amelyet magam is, midőn főpásztori székemet elfoglaltam, átvettem. Ezt kövesse továbbá házi orvosom és sebészem tiszteletdíjainak, gyógyszerek és temetésem költségeinek kifizetése. Temetésemen minden fölösleges pompát mellőzzenek s fölöttem engem reagasztáló gyászbeszédet ne tartsanak. Utolsó utamra lehetőleg csak a székeskáptalan tagjai és a papság kísérjenek s különös súlyt fektessenek arra, hogy az ekkor felmerülő költségek javarészét a szegények között kiosztandó alamizsna és a lelki üdvömért végzendő szentmisék stipendiuma képezze. Ami pedig egyéb tartozásaimat illeti, ilyen a kereskedők és iparosok számláin kívül aligha akad, s ezek a számlák is csak a folyó évben részbenre szállított árukról, vagy ebben az évben végzett munkákról szólhatnak, amennyiben én minden évben újévkor minden számlát pontosan ki szoktam egyenlíteni. Tisztjeimnek és egyéb alkalmazottaimnak halálom napjáig esedékes fizetését, illetőleg bérét fizessék ki, a Kolozsvárt lakók ezen felül még egy félévi fizetést is kapjanak, hogy addig is, míg új álláshoz jutnak, megélhetési gondokkal ne küzdjenek. Ami pedig károlyfehérvári és alvinczi alkalmazottjaimat illeti, ezeknek a további ellátásáról a kincstári kamara köteles gondoskodni, mint amelynek halálom után szolgálatába lépnek. Végül még csak arra hívom fel e végrendeletem végrehajtóinak figyelmét, hogy úgy az alvinczi, mint a kolozsmonostori birtokokon levő alapfölszerelés saját tulajdonomat képezi s ezért az többi ingóságaimmal együtt értékesítendő.

És most már térjünk át a hagyományokra:

Az összes hagyatékot tíz egyenlő részre osszák. Az *első részt* Öfelégének, Császárom-, Apostoli királyom-, Nagyfejedelmem- és legkegyelmesebb Uramnak hagyom a hadirokkantak részére. Ezt a részt az erdélyi katonai parancsnokságnak adják át.

A *második részt* egyenlő arányban székesegyházamnak s a főtisztelendő káptalannak hagyom azzal a kéréssel, hogy mindkét összeget gyümölcsöztessék s a káptalanra eső összeg kamatjövedelmét a kanonok urak maguk között egyformán osszák fel.

A *harmadik részt* ugyancsak egyenlő arányban az aggpapok, szegény egyházak, plebánosok és kántorok pénztárának hagyom állandó kamatoztatás végett.

A *negyedik részt* a károlyfehérvári, Irgalmas Szamaritánus-ról címzett szegények házának hagyom. Úgy a második, mint a harmadik és negyedik részt bevett szokás szerint a főtisztelendő káptalan kezelje és gyümölcsöztesse.

Az *ötödik részt* egyenlő arányban négy nővéremnek s azok gyermekeinek hagyom. Ennek a résznek felosztásával az alocsiki főesperes urat bizzák meg, aki ezért a fáradságáért 100 r. forint tiszteletdíjban részesüljön.

A *hatodik részt* egyenlő arányban a csikmindszenti lelkész s plebánialak és a csikszentkirályi (ebben a községben születtem s itt is keresztelek meg) templom alapja javára hagyom. Ennek a résznek azonban mindig esakis az évi kamatjövedelme kerül szétosztásra.

A hetedik részt egyenlő arányban a kolozsvári csillagdának és vezetőjének (aki különben mennyiségtan tanár is), a kolozsvári alsó-fokú nemzeti iskola fejének s az ugyanottani elemi iskola silányan fizetett igazgatójának s végül csillagászati felszerelések beszerzésére hagyom. Ennek a résznek kezelésére az erdélyi főkörmányszék kényes fel.

A nyolcadik részt Hosszú Andrásnak (aki már régóta van szolgálatomban s súlyos betegségeim alatt mindig híven s odaadóan ápoltt), feleségének s gyermekeinek hagyom. Ő kapja alsó ruháimat, fehérneműmet s kolozsvári ágylakaróimat is.

A kilencedik részt egyenlő arányban Dietrich Mátyás- és feleségének (akik mint árvák kerültek egykor szolgálatomba), a kolozsvári Kováts Andrásnak és hétbüki Füstösnek árvái kapják. Ennek a résznek kezelése az illetékes árvaszékekre bízandó.

A tizedik részt végrendeletem végrehajtóinak hagyom azzal, hogy ebből a részből díjazzák a leltár felvételénél és az ingóságok elárverezésénél alkalmazott irnokokat is.

Könyveim legnagyobb részétől a sors már több ízben megfosztott. Még megmaradt könyveim közül a mennyiségtani műveket a kolozsvári csillagdának, a többi pedig a károlyfehérvári püspöki könyvtárnak ajándékozom. Irataimat a tűz hamvasztotta el s így csak a Németországban kiadottak egy része juthat még esetleg ide.

A székesegyház kincstárából magamhoz vettem Mártonfi György püspök vörösköves keresztjét s régi divatú kettős aranyláncát. Ezt az utóbbit a mai ízlés szerint átalakíttattam s rugós csattal szereltem föl. Ceremoniáriusom őrzi a Sztojka-féle kékköves keresztet és ugyanilyen gyűrűt néhány egyházi ruhával s leltárral együtt. Mindezt a székesegyháznak vissza kell adni. Az általam szerzett s saját pénzemen vásárolt egyházi ékszereket pedig adják át a székesegyháznak utódaim használatára. Ezek között szerepel egy divatos kettős aranylánc, egy ametiszt- és gyémántokkal körített aranygyűrű, egy smaragddal és gyémántokkal díszített aranygyűrű, egy rubinokkal díszített s az utolsó vacsora képét ábrázoló elefántesont gyűrű, egy a szent család képével ékített s utánzott smaragdfoglalatú gyűrű, egy krizolit- és gyémántokkal kirakott arany mellkereszt és egy sima arany mellkereszt. Az aranyozott ezüst mellkeresztet és nyakláncot, továbbá a keresztől levett Megváltót ábrázoló karnéol gyűrűt pedig velem temesék el.

Nehogy hagyatékomat és nevemet Alvincz, Drombár, a Szebeni-féle s a károlyfehérvári várban levő Galamb-ról címzett házak s végül a kolozsvári lakás miatt támadás érje, egyes rosszmájúak és háládatlanok (kiket azonban Krisztusért pellengére állítani mégsem akarok) elhallgattatásáról már jó előre gondoskodtam s ebbeli, írásbeli tiltakozásomat mellékleteként e végrendeletemhez csatolom.

Az ingóságaimról fölvevett leltárak kolozsvári, károlyfehérvári és kolozsmonostori tisztjeimnél vannak. Ezekért tehát hozzájuk forduljanak végrendeletem végrehajtói.

Mintthogy végrendeletem ellen senki kifogást nem emelhet, senki

sem vonhatja végrendeletem végrehajtóit felelősségre. Ha azonban hagyományosaim közül egyiknek vagy másiknak esetleg mégis kételye támadna a végrehajtás helyessége felől, nyújtsanak neki, vagy nekik kellő alkalmat a leltárak, becslési és árverési jegyzőkönyvek alapos átnézésére. És ha még ez sem lenne elegendő, ebben az esetben úgy a végrehajtók, mint az elégedetlenkedők tetszése szerint szabadon választott bírakra bizzák a végleges döntést.

Mint hogy súlyos betegségeim idejében Budán és Kolozsvárt kelt két végrendeletemet már megsemmisítettem, ez a harmadik végrendeletem, amely, hogy mindenben híven tükrözi vissza végső akaratomat, azt ezennel aláírással és szokásos pecséttemmel is igazolom. Fenntartom azonban magamnak azt a jogot, hogy ha a Mindenható kegye továbbra is megtartja életemet, e végrendeletem bármelyik pontján változtathassak, vagy ahhoz pótvégrendeletet csatolhassak. Kelt Felsőgárdon, nyaralomban, az 1813. év szeptember havának 19-ik napján.

Mártonfi József,
erdélyi püspök s. k.

(P. H.)

Mi alulírott felkért s itt együtt jelenlevő végrendeletj tanúk ezenel igazoljuk, hogy ez az okirat tényleg a Püspök úr Önagyméltóságának végső akaratát tartalmazza s épp ezért azt mi is aláírtuk és pecsétjeinkkel láttuk el. Kelt Károlyfehérvárt, 1813. szeptember 29-ikén.

Bede József,
csillagász-kanonok s. k.

(P. H.)

Ivuly Károly,
ifjabb iskoláskanonok s. k.

(P. H.)

Fancsali Dániel,
gyergyói főesperes és kancellár s. k.

(P. H.)

Pótvégrendelet.

Néhány pénzkövetelésemet, ha azokat még életemben meg nem fizetik, a kolozsmonostori uradalom négy egyházának, a károlyfehérvári szegények házának és Dániel Miklós komornikomnak hagytam. Ha pedig ezeket a pénzköveteléseimet még halálom előtt kifizetik, az idecsatolt kötelezvényeket adják ki az illetőknek. Ezzel ugyan a főnnebb említett hagyományom hatályát veszti, de ebben az esetben Dániel Miklósnak elengedem azt az összeget, amellyel ő és édes anyja nekem mint az igeni malom bérlőj tartoznak. Ezért az ekkép elengedett

összegért azonban hagyatékomból kárpótolják a csillagdat. Dániel Miklósnak adjanak még 1000 r. forintot s az Irgalmas Szamaritánus-ról címzett szegények háza pedig az iskola részére átengedett telkéért 100 r. forintot kapjon.

Mártonfi,
erdélyi püspök s. k.

A székesegyház kincstárából kivett s egyideig használatomban levő Mártonfi- és Sztojka-féle mellkereszteket a gyűrűvel együtt, valamint az aranyláncot 1814. szeptember havában visszaszolgáltattam.

Dániel Miklóst ugyan időközben Metesden gazdasági ispánná tettem, ez azonban legkevésbé sem szolgálhat okul arra, hogy a már fönntebb leírt hagyományoktól elessék.

Mártonfi,
erdélyi püspök s. k.

Szerkeszti: Dr. György Lajos

Az „Erdélyi Múzeum-Egyesület” kiadása.

1. <i>Rass Károly</i> : Reményik Sándor — — — — —	40.—
2. <i>Párvan Bazil</i> : A dákok Trójában — — — — —	30.—
3. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében — — — — —	30.—
4. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : A moldvai magyarság — — — — —	40.—
5. <i>Szokolay Béla</i> : A nagybányai művésztelep — — — — —	40.—
6. <i>Dr. Balogh Ernő</i> : Kvarc az erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben — — — — —	40.—
7. <i>Dr. György Lajos</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1925. év — — — — —	50.—
8. <i>K. Sebestyén József</i> : A brassai fekete templom Mátyás-kori címerai — — — — —	40.—
9. <i>Dr. Karácsonyi János</i> : Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez — — — — —	50.—
10. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen — — — — —	50.—
11. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése — — — — —	40.—
12. <i>Dr. György Lajos</i> : Két dialogus régi magyar irodalmunkban — — — — —	60.—
13. <i>K. Sebestyén József</i> : A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere — — — — —	50.—
14. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1926. év — — — — —	50.—
15. <i>Dr. Gyárfás Elemér</i> : A Supplex Libellus Valachorum — — — — —	50.—
16. <i>Rónay Elemér</i> : Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye — — — — —	50.—
17. <i>Dr. György Lajos</i> : Egy állítólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban — — — — —	50.—
18. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1927. év — — — — —	60.—
19. <i>K. Sebestyén József</i> : A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai — — — — —	60.—
20. <i>Szabó T. Attila</i> : Az Erdélyi Múzeum-Egyesület XVI—XIX. századi kéziratos énekeskönyvei — — — — —	50.—
21. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1928. év, pótlásokkal az 1919—1928. évekről — — — — —	50.—
22. <i>Dr. György Lajos</i> : A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — —	50.—
23. <i>Dr. Kántor Lajos</i> : Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — — — — —	50.—
24. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : A nemzeti nevelés román fogalmazásában — — — — —	50.—
25. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Kierkegaard személyisége és gondolkozása — — — — —	50.—
26. <i>Dr. Papp Ferenc</i> : Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — — — — —	50.—
27. <i>Dr. Csáry Bálint</i> : Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról — — — — —	50.—
28. <i>Dr. Biró Vencel</i> : Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — — — — —	50.—
29. <i>Dr. Teleki Domokos gróf</i> : A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története — — — — —	50.—
30. <i>Dr. Hofbauer László</i> : A Remény című zsebkönyv története (1839—1941) — — — — —	50.—
31. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1929. év — — — — —	50.—
32. <i>Dr. Gyulai Farkas</i> : A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán — — — — —	50.—
33. <i>Dr. Rajka László</i> : Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye — — — — —	50.—
34. <i>Dr. Temesváry János</i> : Hét erdélyi püspök végrendelete — — — — —	50.—

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum kiadóhivatalában, Cluj-Kolozsvár, Str. Baron L. Pop (volt Brassai-u.) 5.